

מאמר מערכת

המשמעות שבאור נרות חנוכה

הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים (שה"ש פ"ז פס' י"ד).

נאמר במדרש:

הדודאים נתנו ריח - זה יששכר וזבולון. ועל פתחינו כל מגדים - זה נרות חנוכה.

והנה מדרש זה נראה כמדרש פליאה, וכי מה הקשר בין שבט יששכר לבין נרות חנוכה? בפרשת דודאי ראובן מספרת התורה, את מסירות נפשה של לאה ע"מ לזכות בצדיק. וכלשונו של הספורנו שם:

ובזה הסיפור הנראה מגונה אצל מגלי הפנים בתורה, הודיענו אמנם שהיה ענין התולדה אצל האבות כמו שהיה הענין אצל אדם ואשתו קודם חטאם. כי לא היתה כונתם בו להנאת עצמם כלל, אבל היה להקים זרע בלבד לכבוד קונם ולעבודתו. והודיע שבהיות כוונת האמהות רצויה לפני האל ית' וכו', כי ראוי לצדיק שיעשה השתדלות הטבעי האפשר אצלו להשיג חפצו.

והעיד יודע כל תעלומות שכונתה לטובה, וכמו שנאמר: וישמע אלו' אל לאה וגו' וכתב האור החיים הק' שם:

עוד ירצה כי הבין וידע כונתה במעשה שהוא לתכלית המצוה, ואהבתה בהקב"ה ובמצותיו, וקלקלה השורה במעשה זה, גם ה' קלקל השורה, כי כפי השורה לא היו עולים לה אלא ד', ותהר ותלד בן חמישי יותר מהשורה, ובן שישי מדה כנגד מדה.

א"כ לידת יששכר היתה בתמורה למסירות נפש ומלחמתה של אמו אל מצוות הקב"ה. ויששכר הוא זה שמסמל ביותר את המסירות הנפש הגדולה ביותר לתורה הקדושה. וכמו שנאמר בפס': "וירא מנוחה כי טוב והארץ כי נעמה ויט שכמו לסבול ויהי למס עובד" (בראשית מ"ט ט"ו) ומבאר רש"י: ויט שכמו לסבול - עול תורה. ויהי לכל אחיו ישראל למס עובד - לפסוק להם הוראות של תורה וסדרי עבודתו. שנאמר: ובני יששכר יודעי בינה לעיתים וגו'.

והנה הנרות שאנו מדליקים בחנוכה, מסמלים הם את אור התורה וכמו שנאמר "כי נר מצוה ותורה אור" (משלי פ"ו כ"ג). נאמר בגמרא (שבת כ"ג ע"ב): הרגיל בנר הויין ליה בנימין תלמידי חכמים. ומפ' רש"י שם: דכתיב "כי נר מצוה ותורה אור" על ידי נר מצוה דשבת וחנוכה בא אור תורה.

וביאור הדבר: שהנה נס החנוכה, הדבר בולט בו הוא המסירות נפש הגדולה של תופשי ה' וחושבי שמו, נגד כל רוחות הכפירה שנשכו באותו דור. וכאשר יתבונן האדם בנרות החנוכה יזכור את המסירות נפש הגדולה, העומדת מאחורי הנס הזה, וידע ויכיר בלבבו, שלעולם אין לימוד תורה ושמירת מצוות ללא מסירות נפש, ורק המתנהג כיששכר, ומטה שכמו לסבול את עול התורה, זוכה להיות לעם ישראל פוסק הוראות כיששכר.

וזה שהמדרש קישר בין יששכר שהוא סמל למסירות עבור תורה, לבין נרות החנוכה שיש חובת התבוננות בהם (פירסומי ניסא), לזכור על מה הם. ולכן כל הרגיל בהם, היינו, כל המבין את מטרתם, זוכה לבנים תלמידי חכמים העוסקים בתורה.

גליון מס' 9 עוסק:

בעיקר בדיני מעשר עני הנוהגים כידוע בשנה זו. הבאנו מו"מ הלכתי בנושא: נתינת מעשר עני מהיבול של המדינה. כאשר יו"ר המכון בא בדברים עם הרב עזריאל אריאל שליט"א ממכון התורה והארץ, כיצד ליישם דבר זה הלכה למעשה. וקיבלנו את תשובתו של מורה דרכו של המכון מו"ר הגר"ש עמאר שליט"א לד"ז. בנוסף הבאנו תשובתו של מו"ר שליט"א בקנין המועיל והנוח ביותר כיצד להקנות את גוף הפירות לעני. ואת מאמרו של הרב ש.ז. רווח שליט"א יו"ר המכון בדיני מעשר עני הלכה למעשה.

במדור תגובות, הבאנו את תגובת הרה"ג סעדי' אריבי שליט"א ואת תשובת הרש"ז רווח אליו.

בסוף החוברת הבאנו דוגמא לחוזה הלואה למעשר עני שהופץ ע"י המכון עבור הצרכנים, ע"מ להקל עליהם את נתינת המעשר לעניים.

בייקרא דאורייתא
המערכת

מידע הלכתי

בנוסח הפרשת תרומות ומעשרות שהו"ל ע"י המכון. הודפס בגב הנוסח קיצור הלי תרומות ומעשרות. ושם בהלכה ה' נכתב שהלוקח ענבי יין מהגוי ועשה מהם יין, חייב בהפרשת תרומות ומעשרות. וכתבנו שמ"מ יפריש בלא ברכה. ובאמת כ"כ הרבה מהאחרונים, ועי' בארץ חיים (סיתהון יו"ד של"א) שהביאם והעלה כך להלכה שאין לברך. וכ"כ בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ו השמטות יו"ד ז') וכ"כ להלכה הגאון רבי בן ציון אבא שאול בספרו אור לציון (שביעית פ"ד ה"א) והעיד שם בגודלו, שכך היה מנהגם בירושלים, שכאשר היו קונים שבולים לעשות קמח למצות, או ענבים לעשות יין, היו מפרישים תרומות ומעשרות אך ללא ברכה. אך לא כן דעתו של מרן מופה"ד הגר"ע יוסף שליט"א, בספרו שו"ת יביע אומר (ח"ה יו"ד סי' כ"ח בד"ה ולענין) שהביא את כל האחרונים בד"ז, וסיכם וז"ל אולם לפמש"כ נוחא שפיר דעת מרן וכל הקדושים שעמו דס"ל דברוכי נמי מברכינן. וכ"כ להלכה גם בסיכום הדברים (במפתחות המבוארות לספר שכפי שאמר לי מרן שליט"א הוא עצמו כתבם). שבכה"ג יש לברך.

בברכה
שניאור ז. רווח
יו"ר המכון

שאלה ממו"ר הגר"ש עמאר שליט"א בדין נתינת מעשר עני מהיבול שברשות המדינה

לכבוד מו"ר
הגאון רבי שלמה עמאר שליט"א
אב בית הדין הרבני פתח תקוה
השלום וברכה בשם ה' !

ברצוננו להציע את שאלתנו בפני כת"ר והיא נוגעת בזיכוי הרבים, שכן ברשותה של המדינה יש כמיות גדולות של תוצרת חקלאית החייבת בהפרשת תרו"מ (כגון: פירות וירקות שהצבא רוכש, ועוד). חלק גדול מתוצרת זו הוא טבל ודאי, שיש חובה לתת ממנו מעשר עני. מדינת ישראל נותנת מתקציבה סכומי כסף גדולים לצרכי צדקה, בעיקר באמצעות משרדי העבודה והרווחה, הבריאות, הקליטה והדתות.

השאלה הנשאלת היא: מה נדרש לעשות כדי שמדינת ישראל תקיים נתינה של מעשר עני, ולא נימצא כולנו שותפים בגזל מתנות עניים ח"ו ?

והנה הצדדים שהעלינו בעיוננו בסוגיא זו :

פורע חובו במעשר עני :

לפי ההלכה, אין אדם פורע חובו במעשר עני. אם המדינה חייבת לתת כסף לעניים מכוח החוק (למשל חוק ביטוח בריאות ממלכתי, חוק הביטוח הלאומי, חוק הסיעוד, חוק חינוך חובה וכדו'), לכאורה איננה יכולה לתת לשם כך מדמי מעשר עני. אם כי יש מקום לומר שמכיון שחוב זה לא נקבע ע"י איזו שהיא מערכת משפט מחוץ למדינה, ואף לא ע"י דין תורה, אלא ע"י חוק שהמדינה עצמה חוקקה וחייבה בו את עצמה ובידה לבטלו אם תרצה - אין זה "חוב" לענין זה. אך ניתן לעקוף בעיה זו ולומר שדמי מעשר עני יהיו רק תקציבים נוספים ולא תקציבים הקבועים בחוק, שניתן לתבוע את המדינה אם לא תיתן אותם.

מה לי הן מה לי דמיהן :

אם ננקוט כדעת הרדב"ז (ח"א סי' ש"מ), הסובר שניתן לתת לעני את דמי המעשר, משום ד"מה לי הן מה לי דמיהן", לכאורה המצוה כבר מתקיימת. המדינה לוקחת לעצמה את המעשר עני, ונותנת לעניים את דמיו. והשאלה האם רצוי להסתמך על כך, אמנם שיטת הרדב"ז נתקבלה ע"י כמה מן הפוסקים (מחנ"א זכיה ומתנה סי' ט'), ואולי לפחות כפיתרון לשעת הדחק (וכך הורה הגר"מ אליהו שליט"א, וכך נמסר בשם הגר"ש אלישיב שליט"א, בצירוף שיקולים נוספים, וכך נראה דעת כת"ר שליט"א כפי שהובאו הדברים בתנובות שדה גליון מס' 8). אבל רבים החולקים עליה (מהר"י קורקוס, מובא בשו"ת אבקת רוכל סי' ט"ז ובשו"ת הרדב"ז ח"א סי' ש"מ, פרי"ח יו"ד סי' ס"א ס"ק ט"ז דרכ"ת סי' ס"א ס"ק נ"ט, כף החיים יו"ד סי' ס"א ס"ק נ"ג ובחזו"א מעשרות סי' ח' ס"ק ה' ד"ה עוד דן), ונראה א"כ לענ"ד שלא רצוי לסמוך על כך לכתחילה. ואמנם במקום שאין עניים מצויים, אכן אפשר לכתחילה לתת את הדמים. כך פסק השו"ע (יו"ד סי' ס"א סעי' י') בענין מתנות כהונה, ואין עלכך חולק. ומסתבר שהוא הדין למעשר עני. אלא שקשה לסמוך על כך בנד"ד, מפני שייתכן שעניים מצויים במקום שבו נימצא מעשר העני של המדינה.

כוונה בנתינת דמי מעשר עני:

בעיה נוספת היא הכוונה בנתינה. אמנם המדינה נותנת תמיכה לעניים. אבל אם אין כוונה מפורשת לראות בכך דמי מעשר עני - כאשר הדבר ידוע גם לעוסקים בפירות וגם לנותנים לעניים - ספק גדול אם המדינה יוצאת בכך ידי חובתה. ואף אם נאמר שמצוות אינן צריכות כוונה - ובמיוחד במצוות שבין אדם לחבירו - יש לומר שהחלפת המעשר בכסף בודאי צריכה כוונה.

הקנאת המעשר לעניים:

מן האמור עולה שאם רצוננו לקיים את המצוה כמאמרה, עלינו לדאוג לכך שהמעשר יוקנה לעניים באמצעות מעשה קנין. אך דא עקא, שיש בכך קשיים מעשיים רבים. אך יש להעיר שמכיון שהמדינה לקחה על עצמה אחריות לפרנסת העניים שבין אזרחיה, יש מקום לומר שהיא עצמה מוגדרת כ"גבאי צדקה" וכ"יד עניים" (א"כ נאמר שרק בני אדם יכולים להיחשב כ"יד עניים" ולא גופים ציבוריים). ואם כנים דברינו, יש לדון בדינו של בעל פירות שהוא גם גבאי צדקה, וידו כ"יד עניים", האם הוא צריך לעשות מעשה קנין בשעה שהוא מפריש מעשר עני ? הרוגאצ'ובי (צפנת פענח הל' אישות פי"ב הט"ו דף מ"ו טור א') והמקדש דוד (זרעים סי' נ"ח סע"י א') מבארים את מנהגו של ר' עקיבא, שבמצב של ספק בין מעשר שני למעשר עני פדה את המעשר ונתן לעניים. הם מסבירים שבעצם היה עליו ללכת לקולא אלא כיון ור' עקיבא היה גבאי צדקה אינו יוכל להיחשב כ"מוחזק" כנגד העניים. ולכן היה עליו ללכת לחומרא, אף שבעלמא אזלינן לקולא. אם נקבל את דבריהם, יש לדון אם יש ללמוד מכאן גם לדיני קניינים, ולומר שגבאי צדקה המחזיק ממון עניים ברשותו קונה להם בקנין "חצר". ואם אכן סברה זו נכונה, י"ל שגבאי צדקה אינו צריך מעשה קנין כאשר הוא מפריש מעשר עני מפני שרשותו היא רשות עניים. וא"כ הוא הדין למעשר עני הנמצא ברשותה של המדינה. בנוסף על כך יש לסמוך על מה שפסק הרמ"א (חור"מ סי' קס"ג סע"י ג') שציבור אינו צריך קנין. אלא שצ"ע אם הדברים אמורים גם בדבר שלא בא לעולם.

לסיכום הצעתנו היא כזאת:

- א. להעריך מה הם דמי מעשר עני שיהיו ברשות המדינה בשנים תשנ"ז, תשנ"ח.
- ב. להעריך את התקציבים ה"חופשיים" ההולכים למטרות צדקה גמורות, ולבדוק אם אכן מגיעים לדמי המעשר.
- ג. להכין טופס שעליו יחתמו האנשים המוסמכים לכך, שיקבעו שדמי מעשר העני שיופרש מתוצרת חקלאית השייכת למדינה ינתן לעניים באמצעות סעיפים אלו ואחרים של התקציב.
- ד. עדיפות גבוהה יותר תהיה למתן תוספת תקציב (דבר הנעשה בין כה וכה בדרך כלל) שיוגדר במפורש כדמי מעשר עני בספר התקציב. ומן הראוי להודרו ולעשות זאת עתה, לפני הגשת התקציב של השנה הבאה.

בייקרא דאורייתא

שניאור ז. רווח
המכון למצוות התלויות בארץ
בית עזריאל

הרב עזריאל אריאל
מכון התורה והארץ
כפר דרום

הגאון רבי שלמה עמאר שליט"א
 אב בית הדין הרבני פתח תקוה

א

נתינת מעשר עני מהיבול שברשות המדינה

לידידי הרה"ג הרש"ז רווח שליט"א
 יו"ר המכון למצוות התלויות בארץ
 והרב דמושב בית עזריאל יע"א,
 יהי ה' עמך ותצליח בכל מעשי ירך.

קיבלתי שאלתו בענין הקנאת פירות מעשר עני לעני, או לגזבר של עניים, למי שרוצה להדר להקנות גוף הפירות של המעשר עני לעניים, (עיי' במ"ש בחוברת תנובות שדה מס' 8), באיזו דרך יכול להקנותם לו בצורה נוחה הניתנת לביצוע, לפי התנאים הקיימים במקום.

וכן קיבלתי את ההצעה ששלחת לי בענין הסדר נתינת מעשר עני, הנמצא ברשותה של מדינה שלימה, אם יכולים להסדיר שיחשיבו כספי ההקצבות הניתנים לעניים ונכים ושאר קשי יום, לנתינת המעשר עני. שכב' דן ברעיון זה ובא בדברים עם ת"ח ממכון התורה והארץ, ושאל חוות דעתי העניה בענין.

תשובה:

ואפתח בשאלה האחרונה, ותחילה אני רוצה לומר דיש לשקול טוב אם לעשות דבר זה, שכל דבר חדש צריך ליטול עצה מגדולי הדור, וכדאי לשאול דעתו של מרן הראש"ל שליט"א בענין, לפני שיתחיל לפעול, וכתורה יעשה.

שאפשר לקיים נתינת מעשר עני ע"י מתן הקצבות:

ואבא להעיר כדרכה של תורה בחלק מהדברים שעוררו בזה, מו"מ בעלמא, ותקצר מאד מפאת קוצר הזמן והדחפיות, ותחילה דנו אם אפשר לשלם הקצבות של הביטוח לאומי השונות, מדמי מעשר עני, כי קצבות אלו מחוייבים לשלמם לפי החוק, ויכולים לתבוע ולהוציאם ע"פ ערכאות ג"כ, ואין אדם פורע חובו בדמי מעשר עני, או נימא דשאני הכא שהחוב הזה בא מכוח החוק שחוקקה אותה מדינה עצמה. וכתבו דיש להציע שיקבעו את דמי מעשר עני לתקציבים נוספים, שבלא"ה יש תקציבים כאלו, (כנראה כוונתם לתקציבים שמחוץ לחוקים הקבועים, שאותם א"א לתבוע עליהם את רשות המדינה לתת אותם).

ולעניות דעתי נראה הדבר פשוט דאפשר לקיים בזה מצוות מעשר עני, ולפרוע גם הקצבות הקבועות מדמי מעשר עני, דאין זה חוב שנוצר ע"י הלואה או בגרימת נזקים וכיו"ב רק זה חלוקת צדקה לציבור גדול ומגוון הזקוק לזה, ואע"ג דאפשר לאדם הזכאי להקצבה זו עפ"י הכללים הקבועים בחוק, להוציא את זה ע"י תביעה משפטית בעל כרחם, מ"מ זה נובע מכוח החוק שהם חוקקו, ובכל שנה מחוקקים את חוק התקציב, ויש בידם לשנות כאות נפשם, להוסיף ולגרוע, ולבטל קצבות מסוימות או לחדש קצבות חדשות, והפה שאסר הוא הפה שהתיר.

תדע שאין שנה שאין בה שינויים במעט או בהרבה כידוע. אלא דהם גופם קבעו שיש להשוות בחלוקה זו את כל העם, דהיינו שכל מי שעונה על הדרישות שהעמידו והתנו לכל תקציב כמדתו ולפי שיעורו, אינם יכולים למנוע ממנו מלקבל אותה הקצבה, אם ימנעוהו הוא רשאי לתובעם במשפט ולהוציא מהם את הראוי לו, ואין הם רשאים לחלק בין דם לדם ולקפח שום אחד, אלא חייבים לחלק הכסף על פי אמות המידה שקבעו בחוק התקציב, מ"מ אין זה פרעון חוב רק חלוקת כספי צדקה.

ואולם יש בזה שאלה אחרת, שהרי נותנים הקצבאות לכל אחד ואחד ואפילו למי שהוא עשיר גדול, דרך משל קיצבת הילדים ניתנת במדה שוה לפי מספר הילדים כ"י, בין אם הם משפחה עניה ביותר ובין שהם עשירים ביותר, וכן נמי קצבת נכות ניתנת גם לעשיר גדול. ונמצא דנותנים חלק גדול מן המעשר עני לעשירים ממש, וזה ודאי שלא כדין. אלא שיש עצה לזה בעה"י, שיתנו בפירוש שהכסף של מעשר עני, שנמצא בתוך התקציב הכולל המתחלק ע"י המדינה, (שהרי פשוט להתקציב המתחלק לסעד ולקצבאות הוא גדול הרבה מכסף מעשר עני שברשות המדינה. כדלקמן) ינתן לעניים שבין המקבלים, שהם ראויים לקבל מעשר עני עפ"י דין, והואיל ומעשרות בזה"ז הן מדרבנן, מועילה תקנה זו דבדרבנן יש ברירה.

מה לי הן מה לי דמיהן:

עוד ראיתי שם שדנו אם מקיימים מצוות נתינת מעשר עני ע"י נתינת הכסף בלבד אע"ג דלא נתן לעני את הפירות עצמן, והזכירו דעת מהר"י קורקוס וסיעתיה וכן ד' הרדב"ז ודעמיה, וכתבו דאפשר דאין לסמוך על המקילים לכתחילה. וכבר הארכתי הזה בס"ד בתנובות השדה (8) ע"ש, ובנ"ד זהו שעת הדחק גדול דאין אפשרות בכלל לעשות באופן אחר ככה"ג, ובודאי דכו"ע מודו דכאן יכולים לקיים נתינת מעשר עני, ע"י נתינת דמי המעשר עני בלבד. ובפרט למה שהוכחתי שם מההיא דחולין (קל"ד ע"ב), שהקשו בגמרא מהא דלקט שכחה ופאה דאמר רב ששת ללוי, אין שם עניים לוקח לעצמו, ואינו צריך לתת דמיהם לעניים, דלעני ולגר תעזוב אותם ולא לעורבים ולעטלפים, ואילו במתנות כהונה (זרוע לחיים קיבה) אמרו בתוספתא, דאם אין שם כהן מעלה אותם בדמים, ונותן דמיהם לכהן, מפני הפסד כהן, ותרצו דשאני מתנות כהונה דכתיב בהו נתינה, ולא סגי בלא שיתנם לכהן. נמצא דכדי לקיים מצות נתינה (במתנות כהונה), על כן מחייבים אותו לתת דמיהם לכהן, ואי ס"ד דבנתינת המעות לא מקיים מצות נתינה, מאי אהני ליה שיתן המעות לכהן, ואיך אמרו דצריך לתת משום דכתיב בהו נתינה, והרי אינו נותן לו אלא דמיהם, ומאי אהני ליה, אלא בע"כ צ"ל דבנתינת דמיהם מקיים מצות נתינה. ומ"ש בתוספתא שם משום הפסד כהן, פירשתי שם דהכי קאמר, דאם לא היה הפסד כהן, לא היה רשאי לתת לו דמיהם לכתחילה, ולא משום דלא מקיים בזה מצות נתינה, דהא מבואר בגמ' להדיא דמקיים בנתינת הדמים מצות נתינה, אלא שאינו רשאי לתת לו דמים, משום שאולי ניחא ליה טפי בפירות, והם שייכים לעניים ואינו רשאי להחליפם בלי רשותו, אבל אם הוא מסכים או מעדיף לקבל דמים, בודאי דיכול לתת לו הדמים ומקיים בזה מצות נתינה, וכאן שאין שם כהן, ויש הפסד לכהן אם יניח את המתנות, בזה אגן סהדי דניחא ליה טפי בדמיהם, וע"כ הוא רשאי להמירם בדמים לכתחילה, ואפילו שלא ברשותו, וזו הסיבה שכתבה התוספתא, משום הפסד כהן. וזה שלא כמ"ש מהר"י קורקוס ז"ל בפירושו על הרמב"ם שם וע"ש שהארכתי בזה עוד.

עו"כ שם דמה ששאלו בגמ' דגיטין (ל' ע"א) דבמשנה אמרו שמותר להלוות לכהן או לעני להיות מפריש עליהן מחלקן. ושאלו בגמ' שם, ואע"ג דלא אתו לידיה ואיך יצא ידי נתינה, ותירצו שם דאיירי במכירי כהונה, או במזכה להם ע"י אחר. וכתבתי שם דרק בזה שעכשיו לא נותן לו כלום, שהפירות לוקחן המלווה לפרעון החוב והמעות שנתן לו אז בהלוואה כבר עברו דהלוואה להוצאה נתינה, אבל כשמוכר הפירות ונותן לו את הדמים שפיר קיים מצות נתינה בנתינת הדמים. וכמבואר

בחולין הנ"ל. וע"ש עוד סעיפים וטעמים נוספים לומר דכשיש קשיים לא מחייבים אותו לזכות לו את גוף הפירות, וק"ו בזה שהוא כמעט בלתי אפשרי, דבודאי דסגי בנתינת המעות. וק"ו דאם מוכר הפירות מלכתחילה לצורך העני ומביא לו את דמיהם דבודאי שקיים מצות נתינה של מעשר עני דהו"ל שליח של עני למכור פירות המעשר במקומו, ובפרט בימינו דאנן סהדי שכל העניים מינח ניחא להו בכסף ולא בפרי עצמו דאיך יובילו הפרי ומה יעשו בכמות גדולה של פרי האם יתחילו למוכרו בשוק, וגם אם יעשו כן יוציאו עליו כל כך הרבה שלא ישתלם להם כלל, ופשיטא דהריוח שלהם מזה שהוא מוכר עבורם יחד עם שלו בחדא מחתא, ומנכה ההוצאות שנעשו מכלל לא ומביא להם העודף ודאי טובה גדולה היא עבורם וזכין לאדם שלא בפניו, וכאן נמי הם לוקחים את פירות מעשר עני ואוכלים אותו בצבא ובשאר מוסדות ממשלתיים, ונותנים תמורתו לעני כסף. ועוד דאפשר למנות את אחד השרים ע"י ב"ד שיהיה שליח של עניים למכור את פירות המעשר עני למי שיחפוץ וידאג להביא לעניים את התמורה במעות ובה מתקיימת המצוה כהלכתה.

כונה בנתינת דמי המעשר עני:

ומה שהעירו שם על הכונה בנתינה, היות ויש בזה ענין של הקנאה שנותנים המעשר לעני, ובפרט אם מוכרים ונותנים לו כסף תמורת פירות המעשר, וקנין א"א לעשותו בלא דעת ובלא כונה. ומיהו הפתרון לזה הוא פשוט אם יכתבו בספרי התקציב, ותהיה החלטה מפורשת, שהתקציבים הללו ינתנו תמורת המעשר עני שברשות המדינה ומוסדותיה השונים, הרי זו כונה ברורה וברדת שלימה, ומסתמא שיקשה למעשה בזה"ז שיעשו דבר זה בתוך ספרי התקציב וכו', אלא נראה דיכולים לעשות חוזה חיצוני נפרד בין הממונה על התקציבים וכו' ובין הממונה על תקציבי הסעד והרווחה ודי בזה.

ומ"מ אם אפשר שיוסיפו איזה תוספת לעניים אפילו כל שהוא ע"ח מעשר עני, הוא טוב ומועיל גם לגלות הכונה שלהם שהיא רצינית, וגם יועיל יותר למ"ש לעיל, דאע"ג דההקצבות הנ"ל מבוססים במסגרת החוק מ"מ לצדקה תחשב, וע"י התוספת הזו, יהיה הדבר ניכר יותר שאכן עושים בזה צדקה לעניים. והחלק של התוספת יעיד על הכל. ובפרט שלדעת הרדב"ז (ח"א סי' ש"מ) אפילו נותנים לכהן פרוטה אחת תמורת המתנות מהני וה"נ לא שוא, דאפי' תוספת מועטת מהניא לזה, ובתשובה היא כתבתי שכך נראה מכללות דברי מהר"י חאגיז ז"ל בהלכות קטנות ח"ב (סימן ק"ע) וע"ש. ודי בזה.

שגוף ציבורי נחשב כיד עניים:

ומה שדנו שם אם גופים ציבוריים יכולים להחשב כיד עניים, לא ידעתי טעם לספק זה, דאטו יגרע דבר מה לעניים, או יגרע תוקפם לפעול כשליחים של אחרים, ואדרבה בכל מקום ראינו שכמה שהם רבים יותר כן גודלת חשיבותם, וגם בב"ד יש של שלושה ויש של כ"א ויש של ע"א הכל לפי גודל הענין וחשיבותו, וכן יש מושג של שבעת טובי העיר. וחז"ל אמרו הצדקה נגבית בשנים ומתחלקת בשלושה, תמחוי נגבית בשלושה ומתחלקת בשלושה (ב"ב ח' ע"ב). והגם שזה מוסד ציבורי או ממשלתי, מ"מ אם הוא ממונה לדאוג לעניים ולחולים וכיו"ב, הרי הוא כועד הממונה על חלוקת הצדקה, ואם ממנים אותם לחלק כספי המעשר עני לעניים, הרי הם כשליחים של העניים וזכין לאדם שלא בפניו, ותיכף שמגיע הכסף לידם נחשב כמו שהגיע לידיהם של עניים.

אלא די ש לעורר שאלה אחרת בזה שכאן לא מעבירים כסף מיד ליד, רק רושמים בפנקסים בלבד, ובמה תתקיים מצות נתינת מעשר, ואולם גם בזה אין חשש דאחר שכך נוהגים בהעברת כל התקציבים בכל העניים ובכל המקומות שמחליטים להעביר כו"כ לצורך זה וכו"כ לצורך אחר וחותמים, והדברים מתבצעים כסדר, א"כ זה עצמו הוא קנין מעולה ולא גרע מסיטומתא, שכן הוא

המנהג בכל המדינות לתת הוראות של תקציבים שבהם מתנהלים עמים גדולים וקטנים ע"י הוראות כתובות וחתומות, ויש בזה גמירות דעת וגם סמיכות דעת גמור בלא כל חיסרון כלל. ומה שהביאו שם משם הגאון הראגצ'ובי בצפנת פענח (הל' אישות פי"ב ט"ו) ומקדש דוד (זרעים סימן ח"ן ס"א) אין אנו צריכים כאן לזה, דאם ממנים את הממונה על חלוקת כספי הרווחה לשליח של עניים, הרי פשוט וברור דקבלתו הוא נחשב לעניים שקבלו בעצמם תיכף ומיד וכידוע. והמינוי של השליחות יעשה ע"י ב"ד שמטפלים להסדיר הענין הזה ומדין זכין לאדם שלא בפניו, ואע"ג דאינו מקבל בידי מאומה מן הפירות ולא מן הכסף, מ"מ הוא מקבל החלטות כתובות, וזה קנין מספיק ומועיל וכנ"ל.

שאי"צ להעריך את דמי המע"ע שברשות המדינה:

עוד ראיתי שם בסיכום שכתבו, שיש להעריך כמה הם דמי המע"ע שיהיה ברשות המדינה בשנים התשנ"ז-נ"ח, וכן להעריך את התקציבים ההולכים למטרות של צדקה גמורה, ולבדוק אם אכן מגיעים הם לדמי המע"ע.

ולענ"ד דבר זה הוא בבחינת "תפסת מרובה", שדבר קשה ביותר לאמוד בדברים אלו, וצריכים ע"ז עבודה והוצאות גדולות ביותר, וכמעט לא אפשרי לעמוד על אמיתות הדברים. ובפרט שחלק גדול של הפירות וירקות הם ממקומות שעושרו כבר או מקום פטור, וא"א לברר דברים אלו.

ועוד דנ"ל ברור ופשוט שיש בהקצבות הגדולות הניתנים לעניים שיעור הרבה יותר מן המע"ע עני, ובפרט אם נביא בחשבון שיש פירות רבים שגדלים במקומות ובשטחים שאינם בארץ ישראל, ויש פירות של הגויים מהשטחים שהם בידם לע"ע, ויש עוד פירות של ישראל ובמקום החיוב, ופטורים הם מפני שהמירוה נעשה ע"י פועלים גויים שהתרכו בעת האחרונה, וכבר כתבתי בתנובות שדה מספר 7, שפירות אלו פטורים הם מעיקר הדין ויש בהם רק חיוב דרבנן לחומרא, ואפשר דגם באלו אין עליו חיוב ממוני לתת המע"ע לעני, והם רבים מאוד. וגם בודאי שיש חלק קטן ממה שקונים שהם כבר מעושרים. וע"כ נראה לי ברור דבקיבאות המגיעות לידי עניים, יש יותר מדמי המע"ע עני שנמצא ברשות המדינה. וכבר כתבתי לעיל דיכולים לחשב כל הקצבאות שבאות לידי עניים, גם אלו שהמוסדות של הממשלה חייבים לתת אותם, ויכולים להוציא אותם מהם ע"י תביעה משפטית, הכל עולה לחשבון דמי מע"ע עני, ופשיטא שיש בזה הרבה מעל למע"ע עני וא"צ להכנס להתחשבות מפורטת בזה. ואולי יש עוד ספק דגם בין האוכלים במוסדות הממשלה כמו בצבא וק"ו במוסדות סיעודיים ודומיהם, יש הרבה עניים, ומי יכול להוציא מהם ממון ע"ח מע"ע עני דאפשר שנאכל כולו לאותם עניים, ואם נשאר חלק מי יכול לבררו ולהוציאו בדין, וע"כ אין לנו צורך בחשבון זה כלל.

התוקף החוקי:

ובקשר לתוקף החוקי לכאורה מי שממונה על התקציבים ומבצע כל עניני הכלכלה, הוא רשאי לעשות גם הסדר זה, שהוא ממונה ע"ז כחוק, והוא נציג הממשלה ושלוחה לכל הענינים הכספיים דרך כלל ופרט, וגם דבר זה לא יצא מכללא, ואם נמצא ברשותם ממון של עניים שתורתנו הקדושה מחייבת אותנו לחלקו לעניים, הרי עליו מוטל לדאוג לזה שממונם של עניים ינתן להם כדת של תורה. וכמו שהיום מסדירים כל עניני המדינה באופן כללי וממנים משרד עם שר בראשו לכל תחום ותחום לבדו, והוא דואג לטפל בכל אנשי המדינה בתחום שעליו הופקד, וכן עשו שגם העניים ומוכי גורל של כל המדינה מטופלים ע"י משרד אחד מרכזי שיש לו סניפים בכל הארץ וא"כ גם המע"ע עני שנמצא בידי מוסדות המדינה צריכים לדאוג להעבירו באופן מסודר ומרוכז לכל העניים די בכל אתר ואתר בא"י.

ב

הקנין המועיל להקנות גוף הפירות לעני

ומעתה נבא לברר בדרך הקנין היותר מתאים שהסטונאי או המשגיח שמבצע את הפרשת התרו"מ יכול לעשות כדי לזכות את הפירות של מעשר עני, לעניים או לגזבר של עניים. והנה למעשה כבר כתבתי בתשובה בחוברת 8, שהעיקר לדינא דבכה"ג שהוא מוכר הפירות ונותן דמיהם לעניים, א"צ להקנות להם את גוף הפירות, כי בעצם נתינת המעות מקיים מצות מעשר עני, ועוד שהעני מינה את הסטונאי או בעל המטע להיות שלווחו למכור לו את הפירות, ולהביא לו תמורתם כסף כדי שוויים, ועוד הוספתי שם סניפים לחזק את זה כיע"ש.

ועם כל זאת מי שרוצה להדר להקנות הפירות גופם לעני ולזכותם לו ע"י אחר (וכדעת מהר"י קורקוס ז"ל) תע"ב, וע"כ הצעתי שם שבמקומות הסטונאים ששם יש משגיח שמעשר, והוא יש לו הבנה בענייני קנין של תורה, טוב שיזכה אותם לעניים, ואח"כ ימכור אותם הסטונאי עם סחורתו יחד, ולאחר מכן יעשה חשבון וינכה ההוצאות, ויתן היתרה לעניים.

ובפשטות הקנין היותר פשוט הוא משיכה או הגבהה שיגביהם או ימשכם לקנותם עבור עניים או עבור הגזבר שלהם, אלא שקשה למשוך וק"ו להגביה עשרות ומאות ארגזים בכל יום ויום, ואולם אם יש להם טרקטור או מלגזה והוא יפעיל אותה וימשוך אותם אפשר דמהני, דנראה שזהו כוחו, אך גם זה קשה ולא כל משגיח יכול להפעיל כלים כאלו במיומנות, וזאת מלבד ההפרעה שתגרם במקום.

וע"כ יש שהציעו להקנות בקנין חצר, ואולם לדעת מר"ן ז"ל בש"ע ח"מ (סימן ר' ס"א) לא קונה לו חצירו אלא א"כ עומד הלוקח בצד חצירו או שהחצר משתמרת לדעתו, וא"כ צריך לבא העני או הגזבר ולעמוד על יד הפירות ויקנו לו את החצר או ישכירוה לו, ואח"כ יקנה אותם פירות מדין חצר, וזהו בלתי אפשרי לעשותו ובפרט שזה דבר של יום יום.

והגם שהרמ"א ז"ל שם בהג"ה כתב, ויש חולקים וסבירא להו דבמכר או מתנה אם משומר לדעת המוכר או הנותן סגי וקנה, וכן נראה להורות. ומ"מ אנן דקי"ל כמרן ז"ל לא סגי לקנות בחצר בלא שיעמוד שם הקונה. ובפרט דגם הש"ך (שם סק"א) הרבה לתמוה על הר"ב בזה והעלה שדעת רוב הפוסקים כהרי"ף והרמב"ם דגם במכירה ומתנה שדעת אחרת מקנה לו בענין שיהיה בשמירת הקונה ולא דוקא במציאה, ואעפ"כ כתב שם שהוא ספיקא דדינא. וע"ש באחרונים בנתיבות והקצות ועוד, ויש הרבה מה לשאת ולתת בזה, ומ"מ לדידן לא אפשר בהכי דאנן בשיפולי גלימיה דמרן ז"ל נקטינן.

ועיין עוד בסימן רמ"ג סעיף כ' שכתב מרן ז"ל, חצרו של אדם קונה לו שלא מדעתו אע"פ שאינו עומד שם, כיון שהגיעה המתנה לחצירו כאילו זכה בה אחר. ובסעי' כ"א שם, כתב, בד"א בחצר המשתמרת אבל בחצר שאינה משתמרת כגון שדהו וחורבתו, עד שיהיה עומד בצידה ויאמר זכתה לי שדי. עכ"ל. והרב ז"ל כתב וי"ח כמו שנתבאר לעילסימן ר'. וע"ש.

ויש גם אפשרות להקנות ע"י שיקנה לו מעט קרקע ואגבן יקנה לו את הפירות של מעשר עני, וענינו מבואר היטב בח"מ סימן ר"ב יע"ש. אך יש בזה קושי שבכל פעם יצטרך למכור או להשכיר לו מעט קרקע על כל פעם שיעשר וירצה להקנות פירות המעשר לעני. והוא טורח גדול מאד.

ואכתוב בקיצור נמרץ הצעה מעשית שניתן לבצעה בפשטות ובקלות ויוצא בה לכו"ע:

א. והוא שישכיר לו את המקום שבו מניחים הפירות (אצל הסטונאי), וטוב לברר המקום המיוחד לפירות הנכנסים, ששם רגיל המשגיח לעשר את הפירות הנכנסים, ישכירו כל המקום הזה לגזבר של העניים למשך כל שנת המעשר עני, (פירות וירקות), ויתנו במפורש שגם בעל הבית רשאי

להשתמש בו בכל אותו זמן לכל מה שירצה, וגם הגזבר רשאי להניח שם פירותיו עד שיקחו אותם הקונים אותם.

ועוד זאת יעשה הגזבר ימנה את המשגיח שיהיה שלוחו לקנות עבורו הפירות, וממילא לא חייב להיות הגזבר נוכח ולשמר החצר ההיא, או לעמוד בתוכה בעת שמקנים לו הפירות, כי שלוחו יעמוד שם במקומו ובודאי דמהני דשלוחו כמותו, ואם יכול למכור ולקנות עבורו וזה מועיל לו כמו שהוא עצמו קנה או מכר, וכמבואר בח"מ (סימן קפ"ב) ע"ש, ק"ו לזה שיועיל מה שמשמר החצר במקומו בשליחותו, ובאמת כן ראיתי מפורש בערוך השלחן, ח"מ (סימן ר' סק"ב) בסוה"ד כתב, וכן כששלוחו או אחד מבני ביתו עומדים שם הוא כעצמו, דשלוחו של אדם כמותו, ולכן לא מהני אם קטן או כותי עומדים שם, דאינן בני שליחות, ואפשר דכותי מהני דלא בענין שליחות בזה, אלא שימור מדעת הלוקח, ולא גרע ממנועול, וכיון שהוא בר דעת מהני וכן נראה עיקר. עכ"ל.

ב. יש עוד אפשרות אחרת שבעה"ב יקנה אותה החצר למשגיח, והוא יזכה בפירות מדין קנין חצר לגזבר של עניים, ועיין ברמ"א (סי' ר' ס"ב בהגה). ובערוך השלחן שם (סק"ד) כתב, וברשות אדם אחר מהני גם בלא הקנאת רשות, כגון שהמוכר יאמר לבעל החצר זכה בחפץ זה לפלוני ואמר שזוכה בשבילו, נקנה מיד, לפי שזכין לאדם שלא בפניו, דכשם שהוא זוכה לו, כמו"כ חצירו זוכה לו. ואפילו לא אמר זכה לפלוני, אלא תנהו לפלוני וכו'. עכ"ל.

ואז ימנה אותו בעה"ב להפריש מעשרות ולהקנות המעשר עני לעניים ע"י הגזבר שלהם, והוא יזכה עבורם, בקנין חצר. והחצר היא שמשכיר לגזבר או למשגיח צריכה קנין (ע"י ברמ"א הנזכר) וידוע דקנין השכירות הוא כמו קנין שמקנה לו לגמרי. ובסימן קצ"א מבואר דקרקע נקנה בשטר, ובסעיף ב' נאמר דזה דוקא במוכר שדהו מחמת רעתה (דאז ודאי גמר להקנותה לו), אבל שאר קרקעות אע"פ שהגיע שטר מכר לידו לא קנה עד שיתן דמים.

ואע"פ שכאן יש טעם חשוב שגמר להקנותו לו כדי לקיים המצוה, ובעקרון הוא כמוכר שדהו מפני רעתה דגמר להקנותה, מ"מ טוב שיתן לו גם כסף, ואע"ג דמבואר בסי' ק"צ ס"ב דקרקע נקנה בכסף גם בלא שטר, מ"מ מבואר שם (סעיף ו') דבמקום שדרכן לכתוב שטר לא קנה עד שיכתוב שטר. וע"ש. והואיל ונהגו היום להשכיר ע"י חוזה שכירות, טוב יותר שיכתבו השכירות וגם יתן לו כמה פרוטות, ובזה ישכיר לו החצר לכל עונת המעשר עני. (ועיין בש"ע א"ח (סימן תמ"ח ס"ג) ובשע"ת שם ובמשנה ברורה שם (ס"ק יז) וכן בביאוה"ל שם וגם כה"ח ושאר אחרונים מדיני מכירה של החמץ, יעו"ש היטב. ועיין בשו"ת הר צבי (א"ח ח"ב סימן ל"ח) ששם כתב הנוסח של שטר מכירת חמץ, שמשכירים מקום החמץ לגוי, בכמה פרוטות, וגם כותבים זה תוך השטר מכר. וע"ש. וה"נ יכתבו שטר ע"ז וגם יתנו לו איזה פרוטות, ויזכה לו ע"י משגיח, ואח"כ ימכור אותם הסיטונאי בשליחות הגזבר של עניים, וינכו ההוצאות ויתנו היתרה לעניים).

והנה דעתי שיש עוד מה להבהיר ולהאיר בכל זה, אך מפני הלחץ זה הדוחק של הזמן לא אוכל להאריך עתה, ובעה"ו אשוב ועוד ארחיב בענין זה להבהירו ולבארו כראוי לו.

זה הנלע"ד וה' הטוב יאיר עינינו בתורתו, ויחינו ויזכנו לביאת המשיח ובנין ביהמ"ק בב"א.

ע"ה ש.מ. עמאר

הרב שניאור ז. רווח שליט"א
הרב המקומי בית עוזיאל ויו"ר המכון

מעשר עני - פ"ד

א. אין חובה ליתן את המעשר עני לעניים, אלא אם הפריש את המעשר מפירות שהם טבל (1). אבל בפירות שהם דמאי (ולהלן יבואר מהו), יקבע מקום, ויקרא שם למעשר עני (2). אך אין צריך ליתנו בפועל לעניים (3).

שר"א סובר שהוא במיתה, וע"כ ע"ה חושש לא להפריש כיוון שהוא במיתה, וממילא הלוקח ממנו אי"צ לקרות שם, ורבנן סברי שאינו אלא בלאו, וממילא חשוד שלא יפריש, ולכן הלוקח ממנו צריך לקרוא שם למ"ע, ואמנם אינו צריך ליתן לעני, שהו"ס ספק והמוציא מחבירו עליו הראיה. וכך מפרש הפני משה על המשנה שם את מחלוקת רבנן ור"א. והנה לפי זה, דעת ר"א שלא נחשדו ע"ה על מ"ע ולכן אי"צ לקרוא שם, ודעת רבנן שהם כן חשודים, ולכן צריך לקרוא שם. ואמנם בפ"ה הר"ש על המשנה כתב, שגם לרבנן ס"ל שהוא במיתה, רק שלא אכפת לן אם נחמיר עליו רק לקרות שם שאין בכך טירחא. (ועו"ע לקמן מש"כ על פי הר"ש) וכ"כ בפ"ה הרא"ש על המשנה שם. וכ"כ הר"ש סירילאו שאף לרבנן לא נחשדו ע"ה על מ"ע, רק שמ"מ כיון שאנו רק אומרים לו לקרוא שם ואי"צ להפריש, אנו מחמירים עליו שיעשה כן שאין כל טירחא. וכך מפרש המהר"א פולדא על הירושלמי שם, שגם רבנן ס"ל שלא נחשדו רק שמ"מ אין כל טירחא בכך שיקרא שם דמה מפסיד בכך. נמצאנו למדים שלכל אותם ראשונים ומפרשים בירושלמי הנ"ל, ס"ל שגם לרבנן ע"ה לא נחשדו על מ"ע, רק שלא איכפת לן לחוש להחמיר עליו רק לקרוא שם. [ועי' מ"ש בהגה' עמודי ירושלים להג"מ ישראל איזנשטיין ז"ל, להוכיח מזה על הנידון אם טבול למ"ע בלאו או במיתה, ועי' מש"כ לעיל בפרק ב' הל' ב' ובהערות שם]. והנה מחלוקתם של ר"א ורבנן, נשנתה

(1) טבל - פירות שחייבים ודאי בהפרשת תרומות ומעשרות, וודאי שלא הופרש מהן עדיין. ואם יודע שהופרש מהן תרו"מ, רק שמסתפק אם נתנו המפריש לעניים, ושאר ספיקות, יבואר להלן.

(2) עי' רש"י בנדרים פ"ד ע"ב בד"ה וחכ"א. ועו"ע בפ"ה הרא"ש למס' נדרים שם שכתב, בצפוננו או בדרומו, וקביעות מקום הוי כהפרשה. והר"מ השמיט הענין של קביעת מקום. ועי' בבב"א פ"ג אות א'. ועו"ע מש"כ בחוברת תנובות שדה גיליון מס' 3 אודות נוסח ההפרשה. והנה הר"מ כתב ואינו מפריש. דהיינו שאי"צ להוציא את המעשר עני מכלל הפירות, וכ"מ מפ"ה הרא"ש בנדרים (הנ"ל) וכך אפשר לבאר את דברי התוספות שם. ועו"ע ברש"י עמ"ס מכות (ט"ז ע"ב י"ז ע"א) ודוק בדבריו. ובמאירי בנדרים שם הביא י"מ שחולקים על זה ועי"ש. ועו"ע בתפארת ישראל על המשנה במס' דמאי (פ"ד מ"ג י"ג אות ט"ו) מש"כ שלדעת רבנן החבר צריך להפרישו רק שהעני הממע"ה ועי"ש.

(3) איתא במשנה במס' דמאי (פ"ד מ"ג) רבי אליעזר אומר אין אדם צריך לקרות שם למעשר עני של דמאי. וחכמים אומרים קורא שם ואין צריך להפריש. ומבאר הירושלמי על המשנה שם, מה טעם דר"א, מכיוון שידוע שהוא בעוון מיתה מפריש. מה טעם דרבנן, בלא כך קורא שם ואינו צריך להפריש. והנה בפשיטות יש לבאר את דברי הירושלמי, שנחלקו רבנן עם ר"א האם טבול למ"ע הוא במיתה או בלאו.

מפקירים שחוששים שמא אחר יזכה להם בזה. ואפשר לומר שזהו דברי הגמ' במס' מכות, ר"א סבר כיוון שממונא הוא ממילא הוא מפריש, ולגזל עניים אינו חושש כיוון שיכול להפקיר נכסיו, ורבנן ס"ל שטירחה יתרה היא להפקיר שהרי צריך למצוא דוקא מאוהביו שאינו חושש מהם שיזכו בנכסיו, ולכן הוא חשוד שלא יפריש. ושו"ר כע"ז ברעק"א בתוס' על המשניות במס' דמאי שם, רק שכתב את זה על דברי ר"א, אך בטעם רבנן כתב, שיש שינוי בין הגמ' במס' מכות לגמ' במס' נדרים. ואפשר אולי לומר כנ"ל גם לרבנן שטירחה היינו, שהפקר טירחה לו ודו"ק. ואמנם מרש"י כאן במכות נראה שסבר בדעת ר"א שאינו חושש כלל לגזל עניים דהיינו שע"ה חשוד על הגזל, וא"כ ליתא למה שכתבנו, ואפשר אולי גם ברש"י לומר שכונתו שאינו חושש לגזל עניים כיוון שבידו להפקיר, ומ"מ דוחק הוא. ואם זה נכון ניחא דעת רש"י דאל"ה יש להקשות מנ"ל דע"ה חשודין על הגזל? ודו"ק. והנה מש"כ לעיל שדעת הראשונים בביאור הירושלמי, שרבנן ס"ל שע"ה לא נחשדו רק שלא אכפ"ל להחמיר עליו לקרוא שם. [חזן מדעת הפני משה שלדעתו רבנן ס"ל שהם חשודים], ואילו מהגמ' במכות ובנדרים משמע מפורש שרבנן ס"ל שע"ה כן נחשדו על מ"ע. וכך משמע גם מפ"ה הרע"ב על המשנה בדמאי שם, שהסביר בדעת רבנן כסגנון הלשון המובא בירושלמי, ואמר שרבנן ס"ל שבאמת לא נחשדו רק שמ"מ לא אכפ"ל להחמיר לקרוא שם. וצ"ל שהסוגיא בירושלמי חולקת עם הבבלי. ואמנם הרב פ"מ כתב בספרו מראה הפנים על הירושלמי עמ"ס דמאי שם, שהסוגיא בירושלמי היא כמו הסוגיא במכות ובנדרים שבכל המקומות האלו ס"ל לרבנן שע"ה חשודין על מ"ע אם משום שזה רק בלאו וכמ"ש בירושלמי, או משום הטעמים המובאים בבבלי וכנ"ל. ובמראה הפנים שם הביא את דברי הר"ש ולמד בדבריו שהוא סובר שס"ל לרבנן שע"ה חשודין על מ"ע. והנה התו"ט על המשנה בדמאי כותב בשם הר"ש שרבנן ס"ל שע"ה כן חשוד ולכן

גם בבבלי בכמה מקומות, וז"ל הבבלי במס' מכות (ט"ז ע"ב): ר"א אומר אין צריך לקרות את השם על מעשר עני של דמאי, וחכ"א קורא את השם ואי"צ להפריש. מאי לאו בהא קמפלגי דמ"ס ודאי טובלו [היינו רבנן], ומ"ס ודאי אינו טובלו [היינו ר"א], אמר ליה אביי, אי הכי אדמיפלגי בספיקו ליפלגו בודאי, אלא דלכו"ע ודאי טובלו, והכא בהא קמפלגי, מ"ס לא נחשדו ע"ה על מעשר עני של דמאי, כיוון דממונא הוא אפרושי מפריש, ורבנן סברי כיון דטירחא ליה מילתא לא מפריש. עכ"ל הגמ'. וא"כ נראה מהגמרא שר"א סבר כיוון דממונא הוא ואין בו איסור אכילה, לכן להפריש הוא מפריש, רק שליתן לעניים הוא לא נותן כיון שאינו חושש לגזל עניים. ורבנן ס"ל כיון דטירחא ליה מילתא לא מפריש, והיינו שלדעת רבנן הע"ה חשודין לא להפריש מ"ע, ולכן חובה לחזור ולהפריש. ולא רק משום חומרא, כמו שראינו לעיל שס"ל להראשונים בדעת הירושלמי, אלו שזהו חובה רק שאי"צ ליתן לעניים דהממע"ה. והנה הגמ' שם לא הסבירה מהי הטירחה הגדולה כ"כ. והרי יאמר ברגע אחד ומעשר עני בדרומו ודי בזה. ומה הטירחה הגדולה (ועי' בגיטת הגר"א בגמ' שם). ושו"ר למרן הגרשז"א זצ"ל בשו"ת מנחת שלמה (סי' נ"ג אות ג') שהעיר כנ"ל, וכתב בשלמא אם צריך לפרש הסכום ניחא משום דטירחא לה מילא למדוד את הכרי ועי"ש. ואמנם נראה דאפשר לפרש את הסוגיא במכות ביתר הביאור שנתבאר באותה סוגיא בש"ס מסכת נדרים (פ"ד ע"ב) וז"ל הגמ' שם: אמר ליה אביי דכו"ע ספיקו טובל, ור"א ורבנן בהא קמיפלגי, ר"א סבר לא נחשדו עמי הארץ על מעשר עני, כיוון דאילו מפקר נכסיה והוי עני, ושקל ליה הוא, לית ליה פסידא. ורבנן סברי נכסיה לא מפקר איניש דמירתת דלמא זכי בהו אינש אחרינא הלכך נחשדו. עכ"ל הגמ'. הרי לך שגם לפי הגמ' במסכת נדרים ס"ל לרבנן שע"ה נחשדו על מ"ע, ולר"א לא נחשדו, רק שטעם מחלוקתם היא, שלר"א לא נחשדו כיוון שודאי מפריש ולא אכפ"ל שבין כך הוא אוכל את זה אח"כ, דאי בעי מפקיר נכסיה. ורבנן ס"ל

שנחשדו ולא מפריש, ולהפקיר נכסיהם הם לא

צריך לקרוא שם למ"ע. נומה שכתב, וז"ל הר"ש ואח"כ מצטט הר"ש כפי שמוכח לפנינו והוסיף עוד קטע בתוך דברי הר"ש מ - והיינו כההיא, ועד - וליתן לעני. וסיים עכ"ל הר"ש. יש גירסאות שאין את כל תיבות אלו בר"ש. ופי' הדברים שאמרו רבנן לר"א "בלא כך" היינו שאומרים רבנן לר"א אפי' לדבריך שהוא לא חשוד מ"מ מה אכפ"ל לקרוא שם, אך לדידן ודאי שחשוד הוא, וחייב לקרוא שם. עכ"ד. וא"כ הרי הוא משווה הסוגיות כולן שם"ל לרבנן שע"ה חשוד על מ"ע. וזהו שכתב הר"ש, ויש להשוות טעמא דנדרים ודמכות והירושלמי הכל לסברא אחת. ושוב הביא שם התו"ט את הרע"ב שמשמע ממנו שהירושלמי פליג אבבלי, וס"ל שלרבנן ע"ה לא חשוד, ולבבלי ס"ל שלרבנן ע"ה חשוד. [ועי' בתוס' אנשי שם, שכתב שאין הכרח לבאר בהרע"ב דברי התו"ט ועי"ש]. ועי' בס' אמונת זרעים מס' דמאי (ד"כ ע"ב) שכ"כ בפשיטות בדעת הר"ש שם"ל לרבנן שע"ה חשוד. וכ"כ בתפא"י על המשנה שם (יכין אות ט"ו). ועי' בספר בארות המים בפירושו "באר שדה" לסדר זרעים, עמ"ס דמאי שם שכתב על הבנת התו"ט בר"ש, אבל לא הבינותי דאין יפרש מ"ש הר"ש אח"כ אין לחוש אם נחמיר עליו לקרות בספק, דהא אם רבנן יודו לדברי ר"א ליכא שום ספק, דהא לר"א הוי ודאי דמפריש ולא נחשדו וכו'. וגם קשה דכשנאמר דלא נחשדו למה נחמיר עליו בחנם לקרות שם. עכ"ל. (וצ"ל שהוא הבין שלדעת התו"ט בר"ש, כך היא המסקנא שרבנן מודים לר"א שלא נחשדו). והנה בהמשך דברי התו"ט שם כתב וז"ל: ואף הרמב"ם בפירושו ובחיבורו פ"ט מהל' מעשר כתב שסברת חכמים שיקרא שם למעשר עני גזירה משום מעשר שני וכו', על כרחך ס"ל נמי דלא נחשדו לרבנן כמו הירושלמי והוסיף טעם לשבת. ומקשה על זה התו"ט וצ"ע דלא פירש כש"ס דידן וסוגיא זו נשנית עוד בפרק ואלו נדרים וכו', והראב"ד לא השיגו בזה וגם בעל כ"מ לא העיר בזה כלום. עכ"ד. הרי לך שלמד בהר"מ שם"ל שע"ה לא נחשדו ולכן הוסיף טעם אחר. ומשו"ז הוקשה לו. והנה כבר המהר"י קורקוס על הר"מ שם, הקשה קושיא זו ואמר, שלא חששו בתקנת דמאי אלא היכא

שמעשרין, וממילא היה צריך גם לרבנן לפטור אותו לגמרי מקריאת שם, וזהו שכתב הר"מ טעם חדש והוא שלא יתירשל במע"ש לכן גזרו גם על מ"ע. ואם כן אין מקום לקושית התו"ט. רק שמ"מ התו"ט למד שא"א לומר הדברים כתרתי דסתרי שאם לכאורה נחשדו א"כ רוב ע"ה אינם מעשרין, וא"כ משו"ז צריך לקרוא שם ולא מכל טעם אחר. ואדרבה דברי המהר"י קורקוס צריכים ביאור. ובפרט שא"א להסתמך ע"ז שרוב ע"ה אינם מעשרים, שהנה הרמב"ם בפ"ט הל' מעשר ה"א כתב, שבמ"ע ע"ה מקילין על עצמם ולא מפרישים, וא"כ אדרבה נראה כדברי התו"ט בר"מ. רק שהמהר"י קורקוס כבר כתב, וז"ל: ורבנן סברי נחשדו עליו כיון דטריחא וכו', היינו משום דלר"א דסבר לא נחשדו עליו, ודאי דאין לנו להצריכו לקרוא לו שם וכו' ולאפוקי מהאי קאמר, דלרבנן נחשדו עליו וכיון שנחשדו עליו ראוי לחייבו כלי לקבוע השני, דאילו מפני העני עצמו כיון דרוב ע"ה מעשרין לא היו מטריחין עליו. עכ"ד. הרי לך שכך מסקנתו בהבנת הר"מ שבמ"ע רוב ע"ה מעשרין. ורק משום מע"ש הטריחיהו. וצ"ל שמש"כ הרמב"ם מקילין ע"ע, אלו המעט שמקילין על עצמם אך לא הרוב שהם כן בחזקת מעשרין. ועי' בס' מראה הפנים הנ"ל שכתב, שבחנם הרעיש התו"ט על הר"מ, כיוון שבודאי ס"ל שנחשדו וכמש"כ בריש פ"ט שע"ה חשודין על מ"ע. רק שהוסיף עוד טעם לבאר, והוא שאע"ג שנחשדו מ"מ כיוון שספק הוא ואין העני יכול להוציא מידו א"כ מדוע הצריכו אותו לקריאת שם ומאי מהני? ולכן כתב שמהני משום מע"ש להרגיל אותו עכ"ד. ולכאורה יש לתמוה על דבריו, שתמה מדוע הצריכו אותו, והרי אם נחשדו ורוב ע"ה אינם מעשרין א"כ חייב לקרוא שם כדי להוציא מספק טבל. וכבר תמה עליו כה"ג הגאון הר"מ פינשטיין וצ"ל בספרו חידושים וביאורים למס' דמאי על המשנה שם. וצ"ל שם"ל שלא נתקנה תקנת דמאי אלא היכא שיש עון מיתה, אבל

שהוא בעון מיתה, אבל היכא שאינו אלא בעון לאו לא חששו וסמכו ארוב עמי הארץ

ב. איזהו דמאי? בימי יוחנן כהן גדול שהיה אחר שמעון הצדיק, שלחו בית דין הגדול ובדקו בכל גבול ישראל ומצאו שהכל זהירים בתרומה גדולה ומפרישים אותה. אבל מעשר ראשון ומעשר שני או עני, היו עמי הארץ מישראל מקילין על עצמם ולא היו מפרישין אותן. ולכן גזרו בית הדין שבאותו הדור שהקונה מעמי הארץ פירותיהן ספק. והתקינו שלא יהיה אדם מפריש מן הדמאי אלא תרומת מעשר שהוא בעון מיתה, ומעשר שני שאין בזה הפסד. אבל מעשר ראשון ומעשר עני, אינו מפרישין מן הדמאי מפני שהוא ספק. והמוציא מחבירו עליו הראיה. ומ"מ צריך לקרוא שם למעשר עני של דמאי. ועוד קולות אמרו בפירות שהם דמאי ומבוארים במקומם 4).

ג. כאמור לא נתקנה תקנת דמאי אלא היכא שכולם הקפידו על תרומה גדולה, והרוב היו מעשרין, אבל הקונה ממקום שאין כל קפידא לא על תרומה גדולה ולא על שאר המעשרות, אין זה דין דמאי, אלא דינו ספק טבל, שמא עישרו שמא לא עישרו, ועליו לנהוג בספק טבל כדין טבל ודאי ולהפריש תרומות ומעשרות כמפריש

ע"א). רמב"ם הלכות מעשר (פ"ט ה"א ואילך), והיו תורמים תרומה גדולה ולא תרומת מעשר, אע"ג דתרומת מעשר גם היא במיתה, מ"מ כתב המהר"י קורקוס על הר"מ שם, שהיו יותר זהירים בתרומה גדולה כיון שחיטה אחת פוטרת את הכרי ולכך היה יותר קל בעיניהם. ועוד שהיו טועים לומר שחייב בתרומת מעשר רק הלוי והוא אם לא יפריש חייב מיתה. ובזה היו טועים. והנה מש"כ הרמב"ם שהיו ע"ה מקילין על עצמן. לכאורה היינו מיעוט ע"ה, שהרוב כן היו מעשרין וכמבואר בגמ' מס' שבת שרוב עמי ארץ מעשרין הן. והא שחששו למיעוט, כבר כתב שם התוס' בד"ה רבא אמר, שהטעם הוא משום שהמיעוט היה מיעוט המצוי ושכיח, והיו הרבה נכשלים ולכן תיקנו וגזרו על הדמאי. ועי' מש"כ בריטב"א עמ"ס סוכה (כ"ג ע"ב). וע"ע מש"כ בהערה הקודמת על מעשר עני האם היו חשודים מלהפריש או שהרוב כן הפריש. וע"ע לקמן מש"כ בזה.

היכא שאין עון מיתה אלא לאו לא תיקנו כלל את תקנת דמאי, וזהו שכתב שאחרי שהר"מ ס"ל שאינו אלא בלאו, א"כ מה צריך להחמיר עליו, אלא שזהו משום מע"ש. ועי' בתוספות חדשים על המשנה שם שכתב, ול"ג שלא עלה על כונת הר"מ לפסוק שלא נחשדו, שהרי ברפ"ט כתב שנחשדו ולא יסתור דבריו בתוכ"ד, אלא בע"כ שאינו במיתה אלא בלאו, ממילא אי"צ לקרות שם, ולכן הוסיף טעם של מע"ש, עכ"ד. וביאור דבריו כנ"ל. וע"ע בספר בארות המים (הג"ל) שכתב, שאע"ג שס"ל לרמב"ם שנחשדו מ"מ הביא טעם שהוא לכו"ע, גם למ"ד שלא נחשדו, ובזה יישב את קושיית התוי"ט ועיי"ש. ועי' בפ"י המהרי"ק ובפ"י הכ"מ להר"מ בהל' ד' שהסכימו שדעת הר"מ כרבא שרוב ע"ה מעשרין. ואמנם שם איירו לגבי ברכה על תרומ"ע ומע"ש, מ"מ לא שנא בעיקר טעמא דרבא, וכפי שהביא המהרי"ק בהל' ג' את דברי רבא על מ"ע שס"ל לרבנן שרוב ע"ה מעשרין, וכך הסביר בר"מ שמשום טבל אי"צ לקרוא שם למ"ע כיון שרוב ע"ה מעשרין מ"ע, אלא הטעם הוא משום מע"ש.

(4) גמ' סוטה (מ"ח ע"ח) ובגמ' מס' יומא (ט')

מטבל ודאי 5). וכן הוא בזה"ז שבעוה"ר. אין לנו רוב של ע"ה מעשרין וק"ו שאין כולם נותנים תרו"ג, שאינם יודעים לחלק בין תרו"ג לשאר תרומות ומעשרות, הרי שהלוקח מהן, ינהג בפירות כדין ספק טבל ולא כדין דמאי 6). ומ"מ הקונה פירות או ירקות ממקום שיש השגחה על הפרשת תרו"מ כדין, ורוצה לנהוג בחומרא בתוך ביתו ולשוב ולעשר, נראה שיכול לנהוג בפירות קולות של דמאי 7).

ד. הקונה פירות שהם ספק טבל. י"א שאע"ג שצריך לקרוא להם שם למעשר עני, מ"מ אין צריך ליתנו לעני, כיון שהוא ספק, וכדין כל הספיקות, שיאמר המפריש שהוא המוחזק, לעני: הבא ראייה שזה אינו מעושר וטול מעשרותיך 8). וי"א שבספק

בשעת אמירת התנאי. וכ"כ בספרו הבהיר שו"ת שמע שלמה ח"א חיו"ד סי' י' סוף אות ג'. שבכה"ג דין דמאי על הפירות.

8) הנה לכאורה כל מה שכתבנו לעיל בהערה 3 אודות דין דמאי, ומש"כ לעיל בדין ספק טבל אינו נוגע לנידו"ד. שעד כאן לא דיברנו אלא האם בדמאי חייב לקרוא שם מדין חובה או מדין חומרא, ואילו בספק טבל חייב לקרוא שם למ"ע, ע"מ להפקיע את ספק איסור טבל, וכ"ז דין בדיני יו"ד. אך הנתניה לעני בספיקות, היא מדיני חו"מ, וכמו שבכל הספיקות בדיני ממונות קיי"ל שהמוציא מחבירו עליו הראיה, ה"ה הכא י"ל לעני הממע"ה, דהוי ככל ספיקא דדינא. ובסוגיות ביומא (ט ע"א) ובסוטה (מח ע"א) משתמשת הגמ' בל' הנ"ל של הממע"ה, כדי להסביר מדוע בדמאי אי"צ ליתן לעני, ולכאורה ה"ה בכל ספק. ואמנם על עיקר הדין שאומרים הממע"ה בספק ממון עניים ואפי' בדמאי. יש להעיר שהרי קיי"ל ספק ממון עניים, לעניים. ספק לקט, לקט. וטעם הדברים אמר ר"ש בן לקיש (חולין קל"ד ע"א) דכתיב עני ורש הצדיקו, צדק משלך ותן לו. וא"כ ה"ה הכא במעשר עני נאמר ספק מעשר עני, לעני. ויהיה חייב לתת לעני אפי' בדמאי ולא נאמר הממע"ה. והנה בזה רבו הדיונים בפוסקים, ועי' בחידושי הר"ן לנדרים (ז ע"א ד"ה ולענין) שכתב דא"נ ספק עניים הוא ספיקא דממונא והולכים

5) כך נראה פשוט שהרי כל מה שפטרנו מליתן תרו"ג הוא בזמנם שהיו כולם נותנים תרו"ג, וכן בשאר מעשרות שהיו רוב ע"ה מעשרים, אבל בימינו שלא זכינו לדרגת ע"ה של זמנם, אין לנהוג שום קולא, אם קונה פירות או ירקות ללא השגחה, ועליו לנהוג בהם כדין ספק טבל שנוהג בו כל ההלכות הנוהגות בטבל ודאי. וכך מבואר בהר"מ בכמה מקומות שהיכא שאין רוב שמעשרין אין דינו כדמאי אלא כשאר ספיקות וחייב ליתן תרומה גדולה (ע"י בר"מ פ"ג הל' כ-כא ועוד). ועי' במשנה למלך על הר"מ (רפ"ט הל' מעשר) שיש סוגי דמאי שאין בהם קולות של דמאי אלא נוהג בהם כדין ספק טבל וחייב ליתן תרו"ג ודוק בדבריו שם, ועי' מש"כ בהערה הבאה.

6) כ"כ מרן החזו"א זצ"ל בכמה מקומות. עי' דמאי סי' ט"ו אות ד' ובעוד מקומות. וכ"כ בפ"י דברי ישראל (פי' על השע"צ לבעל החכמת אדם), בפ"ג ס"ק כ"ה. וכ"כ מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל בשו"ת מנחת שלמה סי' ס"ב אות ג' בד"ה נראה, שכל המושג של דמאי אינו שייך כלל בזמנינו.

7) כך נראה פשוט, וכך אמר לי מו"ר הגר"ש עמאר שליט"א לגבי הפרשה בשבת וביו"ט על סמך תנאי שבפירות שקנה במקומות אלו יש דין דמאי, ויכול להפריש מהם תרו"מ בשבת

על סמך התנאי, גם אם הם לא היו ברשותו

אמרינן ספק לקט לקט אע"ג שבחורי הנמלים רוב הקמה של בעה"ב והיינו אומרים כל דפריש מרובא פריש, אפ"ה גזירת הכתוב הוא, שהוא לעניים, וא"כ ה"ה הכא במ"ע נאמר? אלא שצריך לחלק שבקמה בחזקת חיובא קיימא שיש לעניים זכות בה, וא"א להפקיע זכות זו עם שום כלל ממוני, משא"כ במ"ע אין לעניים שום חזקה כיון שרובם מעשרים. ומוכח א"כ שלא נחשדו, שאם כן נחשדו ה"ל ספק וספק לעניים, ואית להו חזקה שמתחלה היתה תבואה זו חייבת במ"ע. אלא ש"מ דלא נחשדו עכ"ד. ועו"ע לקמן בהערה 11' שהבאנו מש"כ במשנה אחרונה עמ"ס מכשירין עיי"ש. ועי' לעיל הערה 3 שהארכנו בזה האם ע"ה חשודין על מ"ע או לא, וכפי מה שנראה בדעת הר"מ שלא נחשדו וכמו שביאר המהרי"ק שנחשדו היינו על מע"ש ולא על מ"ע שרוב ע"ה מעשרין, ומה שכתב הר"מ שהיו מקילין היינו מקצתן אך הרוב היו מעשרין, וא"כ שייך שפיר לומר ששאני דמאי שרוב ע"ה מעשרין הן, אלא שמביאור הגר"א הנ"ל על דברי מרן השו"ע שכתב שס"ל להשו"ע שאין חילוק בין אם יש חזקת חיוב או לא, א"כ א"א לומר כדברי המשנה ראשונה כיון שלא ס"ל למרן השו"ע הך חילוק בין אם יש חזקת חיוב או לא. ועי' למרן החיד"א בברכי יוסף (יו"ד סי' רנ"ח אות ג') שהאריך והרחיב בכל דין זה של ספק ממון עניים ועי"ש בד"ה ואפשר, שכתב שלדעות הראשונים שספק ממון עניים לחומרא, לאו משום שזה ספק איסורא, אלא אה"נ הוי ספק ממונא רק שמשום סרך איסור שבוה מחמירים ואפי' אין חזקת חיוב, ומה שאמרה הגמ' חזקת חיוב בקמה ל"ד רק שהא עדיפא. ומאידך עי' בשו"ת מהרי"ט חו"מ שאלה קכ"ד שהאריך בזה וכתב בד"ה ועל, שדעתו, שהגמ"ר גבי צדקה מדבר בכה"ג שיש חזקת חיוב והוי כספק לקט ולכן אזלינן לחומרא. אבל אה"נ אם אין חזקת חיוב אזלינן לקולא. ועי' עוד בפוסקים שם שמאריכים לבאר סוגיא זו. ומ"מ בנידוד יודעים

אנו

לקולא ואין זה ספיקא דאיסורא, ומ"ש בגמ' שם אודות ספק לקט, זה רק בכה"ג של קמה שבחזקת חיוב קיימא וכמו שמחלקת שם הגמ' בין דין פרה שבחזקת פטורה קיימא לבין קמה שבחזקת חיובא קיימא. אבל בלא"ה הרי זה ככל ספיקא דממונא דהמע"ה, וממילא אומר הר"ן שם, שגם במעשר עני הוי ספק ממון ואזלינן לקולא. וכ"כ הש"ך (יו"ד רנ"ט ס"ה) על מה שכתב הרמ"א שם, במי שהקדיש דבר בלשון שמשופקים וכו' ומביא שם הש"ך את הגהמ"ר שס"ל שספק צדקה לחומרא, והוכיח כן מהסוגיא הנ"ל של ספק לקט, ומקשה עליו בש"ך שדוקא שם בקמה שהיא בחזקת חיוב אמרינן לחומרא, הא בלא"ה ה"ל ספק ממון ולקולא. וכך נשאר הש"ך בדעתו. אך מ"מ מרן השו"ע כתב (בס"ה) שמי שבידו מעות ומסופק אם הם של צדקה חייב ליתן אותם לצדקה, ומקורו מהגמ"ר הנ"ל שהטעם הוא משום שספק ממון עניים לחומרא וכדין ספק לקט. וכך מצייין הגר"א שם (אות ט"ו) שמקורו של מרן הוא ממתניתין סופ"ד דפאה דספק לקט לקט. ולא ס"ל למרן השו"ע דברי הגמ' בחולין לחלק בין אם יש חזקת חיוב או אין חזקת חיוב וכו"ל. ובפתחי תשובה שם (ס"ק י) הביא מתשובות חתם סופר שמסיק דכיון שהרמב"ן והרשב"א והרא"ש בפ"ק דנדרים, ומרדכי בשם מהר"מ והגמ"ר בשם א"ז מסכימים, דספק צדקה ספיקא דאיסורא הוא והכי נקטינן, ממילא מחשבינן לעני מוחזק מדכתיב צדק משלך ותן לו, ודלא כהר"ן ונ"י נגד כל הני רבוותא. עכ"ד. וא"כ הדרא קושיא לדוכתיה מדוע הכא בדמאי לא נאמר צדק משלך ותן לו דהיינו לעני, ולא נאמר שהמע"ה? ולכאורה היה אפשר לומר דאה"נ שבספק יש ליתן את הפירות לעניים שספק ממון עניים לחומרא, ודמאי שאני כיון שרוב ע"ה מעשרין ובכה"ג תיקנו חז"ל שלא צריך ליתן לעניים. אלא דאז יקשה מספק לקט שגם שם הרוב שייך לבעל הבית, ולא אמרינן שם שכיון שהרוב לבעה"ב נאמר שאי"צ לתת לעני, אלא בע"כ שלא סוברים להקל משום רוב. והנה המשנה ראשונה עמ"ס מאי (פ"ד מ"ג) כתב להוכיח שע"ה לא נחשדו על מ"ע, מדאמרינן דאי"צ בדמאי ליתן מ"ע לעני דהמע"ה, וגבי לקט

טבל צריך ליתן את המעשר עני לעניים וכדין טבל ודאי 9). וראוי מאד לנהוג

אוצר שישראל ועכו"ם מטילין לתוכו וכו' שמוכח שס"ל להרא"ש שגם בכה"ג אי"צ לקיים מצוות נתינה. ושוב הוכיח מהרמב"ם להיפך ודן בדבריו ועי' בהערה הבאה. ומ"מ כתב בחקר ועיון שם שיש לו סימוכין ברורים שמרן החזו"א זצ"ל לא חייב ספק טבל בנתינת מעשר עני. ומש"כ עוד להוכיח ד"ז מהרמב"ם פי"ג הל' מעשר עי' מש"כ בזה בהערה הבאה. ועי' גם בחידושים וביאורים להגר"ח גרינמן שליט"א עמ"ס פאה (סי' ה' אות ה' ד"ה ולהאמור) שכתב, יש לדון דאף במעשר עני לא נימא דספק לחומרא, דאפשר דדכא דעני ורש הצדיק לא איירי אלא במידי דליכא טובת הנאה לבעלים, וכו', אבל במ"ע שיש לבעלים בו טובת הנאה, והרי הוא ברשותו, בזה י"ל דכיון דפטור מנתינה מספק, לא אמרה תורה בזה להצדיק עני ורש. וכמדומה שכן עמא דבר בזמנינו דליכא דין דמאי והכל ספק ולא יהיבין מעשר עני מספק. וכו' ומיהו שמא לא הוחזק כלל חיוב ברשותינו כיון דאפשר שכבר הופרשו מתנותיו ואינם בידינו, ול"ד לקמה בחזקת חיוב קיימא וצ"ע. וא"כ אף שכתב שהמנהג בזמנינו לא לתת מ"ע מספק טבל, מ"מ סיים בצ"ע.

9) כ"כ המשנה ראשונה (הנ"ל) ובשו"ת חתם סופר (הנ"ל). ועו"ע במהרי"ט (הנ"ל) ודוק בדבריו שהיכא שיש חזקת חיוב יש לתת לעניים, (ובע"כ שדיבר גם לגבי מ"ע מהא שהזכיר את הסוגיא ביומא ובסוטה). והנה נותר בידינו לברר מעט כמה הלכות המובאות ברמב"ם בעניני ספיקות ואולי נלמד מהם לספק טבל. שנינו בר"מ (פי"ג ה"כ-כ"א) כל העיר מוכרין ודאי ואחד מוכר דמאי, ולקח ואין ידוע ממי לקח, מפריש תרומה ותרומת מעשר ונותן לכהן ומפריש מעשר שני בלבד. עכ"ד הר"מ. הרי לך שגם בכה"ג שכל העיר מוכרין ודאי טבל, ואין זה דמאי, מ"מ כתב הרמב"ם שאי"צ להפריש

להלכה, שבלקט ספיקו לחומרא, וכן בצדקה פסק מרן השו"ע שספיקו לחומרא, ואילו בדמאי קיי"ל להלכה שלא צריך לתת מ"ע, ואילו בספק טבל, אם נאמר שע"ה חשודין על מ"ע וכמבואר לעיל הערה 3 שיש הסוברים כך, כיון שאין רוב ע"ה מעשרין אמרינן שהממע"ה, וא"כ אין זה תקנה בדמאי אלא ה"ה בספק טבל, ואם נאמר שע"ה אינם חשודין על מ"ע וכמש"כ לעיל, וגם המהרי"ק הכי ס"ל בדעת הרמב"ם א"כ בכה"ג אפשר לומר שדוקא בדמאי אמרו הממע"ה אבל בספק טבל דהיינו שאין רוב ע"ה מעשרים חייב ליתן לעני משום שאומרים צדק משלך ותן לו. והנה באור שמח (מעשר פ"ט ה"ג) כתב להסביר את טעמו של הר"מ על חיוב קריאת שם למ"ע בדמאי, ומבואר בדבריו שס"ל בדעת הר"מ שגם בספק טבל אין צריך לתת מעשר עני לעניים, כיון שלדעתו כל שאינו חייב בנתינה אינו מצווה על הפרשה וממילא אינו טובל. ואמנם לענ"ד אין הכרח שמתכוין בהכרח גם על ספק טבל דהרי הא בהא תליא, שא"ל שרק בדמאי שפטור מנתינה פטור מהפרשה, וע"ז דיבר הרמב"ם אך מנ"ל גם על ספק טבל שהרי לא בזה דיבר הרמב"ם ואפשר שבספק טבל כן חייב לתת וממילא ודאי שיש עליו מצוות הפרשה. ואמנם הרה"ג קלמן כהנא זצ"ל בספר חקר ועיון (ח"ה עמ' ס"ה) כך מדייק מהאו"ש אך לא נלענ"ד שיש הכרח לזה. ואמנם כתב שם שכך הבין המקדש דוד (סי' כ"ז) בדבריו של האור שמח, רק שלדעתו של המקדש דוד יש לחלק בין דמאי לספק טבל לענין תפיסה וביעור ועי"ש. ולפלא בעיני שהרה"ג הר"ק כהנא זצ"ל לא ראה בסוף דברי המקדש דוד שדן מפורש במקרה של ספק טבל אם יש חובת נתינה או שדינו כדמאי, ולמה לו דיוקים מריש הסימן, שהנה בסוף הסימן (אות ד) כתב להסתפק מה הדין בספק טבל שאדרבה רוב ע"ה אינם מעשרים מה דינו לגבי חיוב נתינה, (וראה שם שלא הביא את דברי האו"ש כלל לגבי דבר זה), וכתב

להוכיח מהרא"ש שלהי פ"ב דמכשירין, מדין

כסברא שניה וליתן בספק טבל את המעשרות לעניים. ובפרט אם קונה במקום שהרוב שם טבל (עי' הערה). ומ"מ המיקל שלא ליתן לעניים בספק טבל יש לו על

בלקח מן השוק. ועו"ע בפאת השולחן סי' י"ח ה"כ ובדברי ישראל ס"ק ע' וס"ק ע"ב. ואם תתמה מדוע אם הרוב טבל וקנה בשוק יפריש והרי הממע"ה, בזה א"ל דאדרבה זה המקום ששם תיקנו חז"ל שספק ממון עניים לחומרא, דהיינו בספק השקול או בדמאי שרוב ע"ה מעשרין אמרינן הממע"ה, אבל היכא שמתוסף גם רוב של טבל ודאי וממילא גם חזקת טבל (עי' לקמן), אמרינן שנלך לחומרא בממון עניים. והנה מצינו להרמב"ם (שם פ"ג הכ"ב) שכתב, מצא כלכלה מחופה חייבת במעשרות. מצא כלכלה במקום שהרוב מכניסין לשוק אסור לאכול ממנה עראי ומתקנה דמאי ובמקום שהרוב מכניסין לבתים אוכל ממנה עראי ומתקנה ודאי, ומחצה על מחצה דמאי. ואם הכניסה לבית מתקנה ודאי עכ"ל. והנה ביאור המלה ודאי היינו שגם נותן מ"ע לעני, וא"כ מוכח שאפי' במחצה על מחצה אם הכניסו לבית מתקנה ודאי ונותן המ"ע לעניים, וק"ו אם הרוב טבל שנותן לעני. וכ"כ הישועות מלכו, שמה שכתוב ודאי היינו לתת לעני, דאוקי אחזקת טבל ומזה הקשה על האי דין של כל העיר מוכרין ודאי וכו' שמדוע הכא לא יתן המעשר לעני שמ"מ גם קבוע הוא כמחצה על מחצה? וכתב שם, שבכל קבוע לא מעמידין על חזקת טבל. פי' דבריו, שבמצא כריכות יש רוב טבל והוא זה שיוצר חזקת טבל - כיון שהרוב לא מעשרים - ולכן צריך לתת לעני. אך כאשר אנו אומרים שכל קבוע כמחצה על מחצה, נגרע מהחזקת טבל כיון שחצי מן הסבירות שזה מעושר כבר ולכן אי"צ לתת לעני. והגאון הר"ח קניבסקי שליט"א (שם בביאה"ל) הב"ד הישועות מלכו וכתב עליו, ולא הבנת, דקבוע כמחצה על מחצה דמי, אבל לא דעדיף ממחצה על מחצה ואם במחצה על מחצה מוקמינן אחזקה וצריך לתת למה לא יצטרך כאן לתת וכו'. ואפשר דמש"כ רבנו שם דמחצה על

אלא מע"ש, אבל מ"ע די בקריאת שם איך אי"צ ליתנו לעני, ומוכח א"כ שגם בספק טבל, ואף יותר מזה כאשר הרוב טבל מ"מ אי"צ ליתנו לעני. ומכאן הוכיח הרב קלמן כהנא זצ"ל (שם) שאי"צ לתת מ"ע בספק טבל. ואני אומר שאדרבה משם הוכחה אחרת לי, שהנה המקור לדברי הר"מ הם מהתוספתא עמ"ס דמאי פ"ד ה' וז'. ומסיים שם התוספתא בד"א בזמן שלקח ואינו יודע מאיזה מהן לקח אבל הלוקח מן השוק הולכין אחר הרוב. ומסבירים שם בחסדי דוד ובמנחת ביכורים, שדינים אלו תלויים בדין קבוע ופריש, שאם לקח מן העיר שזה קבוע הוא כמחצה על מחצה ואפי' שרק אחד מוכר דמאי, מ"מ הוא מחצה דמאי ומחצה ודאי וככל ספק ממון אזלינן לגבי מ"ע לקולא, ולגבי תרו"ג אזלינן לחומרא. אך אם פירש ממקום קביעות והלך לשוק, והקונה קנה מהשוק אין עליו דין של כל קבוע, ולכן אם הרוב ודאי, מפריש מזה כטבל ודאי וצריך ליתנו לעני. וכך כתבו הרדב"ז על הר"מ, שכל דבריו הם משום שכל קבוע כמחצה על מחצה. (ובמהר"י קורקוס שם, הזכיר שמקורו של הר"מ הוא מהתוספתא, וכתב שהשוו דין זה ללוקח מע"ה וכו' ולא הזכיר מדין כל קבוע, אך בהכרח לומר כך שהרי תרו"ג כן מפריש ולא כדין דמאי ודו"ק). וא"כ מהכא מוכח לכאורה שהיכא שיש ספק טבל וכגון בזמן הזה שרוב ע"ה אינם מעשרים (ולא כמו שם שזה מחצה על מחצה). הולכים אחר הרוב ודינו כודאי וצריך לתת מעושר עני לעניים. וכן הגאון הר"ח קניבסקי שליט"א בספרו דרך אמונה על הר"מ שם, מציין שאם לקח מן השוק הו"ל פירש והולך אחר הרוב. אבל בלקח מן העיר הוא קבוע. ואמנם הר"מ לא הזכיר מזה. אך נ"ל שמ"מ הדבר פשוט גם מסגנון לשונו של הר"מ. ועי' בערוה"ש (העתיך קט"ו י"ד) שכתב, דאע"ג שהרוב מוכרין ודאי מ"מ אין הולכין בממון אחר הרוב. ואפי' למ"ד דהולכין בממון אחר הרוב מ"מ הוא קבוע וכל קבוע כמחצה על מחצה. ועיי"ש שתמה על הר"מ שלא הזכיר את המשך התוספתא כל העיר מוכרין מתוקן וכו' ובסוגרים שם הזכיר את סוף התוספתא

וא"כ הדברים בתוס' ברורים, שכל הפטור בנתינה הוא רק בדמאי שהוא תקנה דרבנן, אך בספיקות דאורייתא כגון ספק טבל שהוא ספק אם מעושר בכלל, בכה"ג יש מצוות נתינה. ועפ"י תי' זה בכל ספק טבל יש מצוות נתינה. וכך נלענ"ד שיש לסכם את דעת הר"מ: שבכל מקרה דאיכא רוב, צריך ליתן המתנות לבעליהם, ולכן הדגיש בכל העיר מוכרין ודאי, שלקח ואינו יודע וכ' שדין קבוע הוא, הא לא"ה אלא שלקח מן השוק אזלינן בתר הרוב, ואם הרוב ודאי טבל יש ליתן לעני, (ואפי' שהמוכר מוחזק). וכך פסק גבי כלכלה שאם הרוב מכניסים לבית, מתקנה ודאי ונותן לעני. ובמחצה על מחצה, אם הוא חצי טבל ודאי וחצי מתוקן, מפורש בהר"מ שלא נותן לעני (הל' מעשר פי"ג הכ"א גבי שתי קופות) ואם הוא חצי שזה דמאי וחצי שזה טבל ודאי מצינו ב' הלכות בר"מ, שגבי כלכלה (שאם הרוב לבית הוא טבל ודאי ואם הרוב לשוק הוא דמאי) פסק הר"מ שמתקנו ודאי (אם הכניסו לבית). ואילו גבי כל העיר מוכרין ודאי וכו' ולקח מן הקבוע, הוא כמחצה על מחצה (מחצה טבל ודאי ומחצה דמאי) פסק הר"מ שאין ליתנו לעני. והרב ישועות מלכו (הנ"ל) כתב שבספק רגיל מצרפין חזקת טבל, משא"כ אם זה מחצה מדין קבוע. ואולי אפשר לבאר בדבריו, שהרי קי"ל שא"א לצמצם וא"כ בספק רגיל אפשר שאחר הכל יש רוב דהוי טבל, ולכן מצרפים חזקת טבל לחייבו בנתינה לעני, משא"כ בכל קבוע נקבע דהוי מחצה על מחצה ממש, וע"כ זה קיל טפי ולא מצרפים לזה חזקה ע"מ לחייבו. ועכ"פ היכא דהוי ספק טבל כגון בימינו, שרוב ע"ה בעוה"ר אינם מעשרים, ויודע אני שסחורה זו היא סחורה של יהודי (שהרי הקרטון חתום, ובלא"ה בפירות רוב הסחורה בא"י היא של יהודי) וכאשר אני קונה בשוק קי"ל שהולך אחר הרוב וכמו שנאמר מפורש בתוספתא. א"כ אם שוק זה אינו עומד תחת השגחה, יש לחשוש שם לרוב טבל, ויש ליתן המעשר לעניים. (ובעיקר דין פירש בשוק, מלבד מה שראינו מפורש כן בתוספתא. עו"ע למרן הראש"ל הגרע"י בשו"ת יבי"א ח"ו יו"ד סי'

מחצה ודאי, אין הכונה שצריך לתת את המעשרות אלא הכונה שצריך להפריש גם את התרו"ג וכו' וצ"ע. ונראה מ"מ שרק לגבי מחצה על מחצה כתב שאי"צ לתת לעני, אך כשהולכים אחר הרוב ומתקנה ודאי גם לדעתו נראה שצריך ליתן לעני את המעשר. ומ"מ מפורש לן שגם דעתו של הישועות מלכו שגם בספק השקול צריך לתת לעני בצירוף חזקת טבל וכך ס"ל בדעת הרמב"ם. (ועי' בסוף ההערה ביאור לדברי הישוע"מ). והנה המקדש דוד (סי' נ"ז שם) הביא את הרמב"ם אודות מצא כלכלה, וכתב שם וז"ל: וזה דמעשרן ודאי ע"כ היינו לענין דצריך ליתן המתנות לבעליהן, ואע"ג דרק רוב מכניסין לבתים, ושמה הוא מהמיעוט דמכניסין לשוק והן רק דמאי, אלמא דאזלינן בזה בתר רוב, וצריך ליתן את המתנות לבעליהן. ונראה הטעם דבמצא כלכלה לא אמרינן דאין הולכין בממון אחר הרוב, משום דהכא הספק נולד קודם שזכה בהכלכלה, ואזלינן בתר רוב דליכא מוחזק ונקבע הדין דהמתנות לבעליהן. ואע"ג שס"ל להר"מ שמהני תפיסה לאחר שנולד הספק, הכא אין כאן ספק כלל, דאזלינן בתר רוב וחשוב כודאי. ושוב הקשה שם שאם כך, מדוע במחצה על מחצה והכניסה לביתו מתקנה ודאי והרי אין זה אלא ספק ואין כאן רוב ומדוע צריך ליתן המתנות לבעליהן (ודלא כהכנת הגר"ח קניבסקי שליט"א). וכותב שם המקדש דוד לבאר, ע"פ התוס' בב"ב (פ"א ע"ב ד"ה אלא) שכתבו, שהיכא דאין מוחזק אינו יכול לומר ללוי או לעני הממע"ה. וא"כ לפי"ז ה"ה הכא במוצא כלכלה אין מוחזק וצריך לקיים מצוות נתינה אפי' בספק השקול של מחצה על מחצה עכ"ד. וע"ע לקמן בהערה מש"כ בשם המקדש דוד בס' נ"ח. והנה ברישא יש לומר, שבסוגיא דכל העיר מוכרין ודאי, וקנה מהשוק, שהולכים אחר הרוב ומפריש כודאי, שם לכאורה יש מוחזק שהוא המוכר בשוק, ומ"מ אינו אומר לעני הממע"ה, אלא חייב ליתנו לעניים. וצ"ל בהכרח, כמו שהמשיך שם שהיכא שיש רוב אין כאן כלל ספק דהו"ל כודאי. [ולא נאמר שאין הולכין בממון אחר הרוב וכו']. ועוד יש להוסיף שהתוס' שם, כתב תירוץ נוסף, שדמאי לא הוי אלא ספיקא דרבנן ואי"צ לקיים מצוות נתינה.

מה לסמוך (10).

ה. פירות של שנה שניה [שנת מעשר שני] שנתערכו בפירות שנה שלישית [שנת מעשר עני] הולך אחר הרוב. שאם הרוב הוא של שנה שניה. מפריש רק מעשר שני. ואם הרוב של שנה שלישית, מפריש רק מעשר עני ונותנם לעניים (11). ויש מי שאומר

אינה חלה כלל ודינם כטבל גמור, וא"כ חייבים להפריש מזה מעשר עני כדין טבל ודאי וליתנו לעניים, וא"א לסמוך על דיני דמאי שאי"צ לתת לעניים. ובפרט שאף אם נאמר שהממע"ה, מ"מ ספק גזל עניים נשאר כאן (וכמש"כ המהר"י קורקוס ויובאו דבריו לקמן), וממדת חסידות יש לתת לעניים וכמו שנהג ר"ע המובא לקמן. ומ"מ כפי שהבאנו לעיל בהערה 8. יש שפוטרים מלידתן בספק טבל, ולכן המיקל יש לו על מה לסמוך.

11) משנה בפ"ב דמכשירין מ"א. וכתבה הרמב"ם להלכה בהל' מע"ש ונט"ר (פ"א הי"א). והנה לשון המשנה שם הוא, פירות שניה שרבו על שלישית. והר"מ נקט לשון פירות שנתערכו וכו'. נראה א"כ שדעתו היא שהמשנה מדברת בעירוב פירות משתי שנים. וכך כתב הר"מ בפיהמש"י שם. וכך מסביר הרא"ש שם שמדובר בעירוב של פירות משתי שנים, וכך מפרש במלאכת שלמה (עדני, על המשנה שם). וכך מפרשים שם החזון נחום, המשנה אחרונה, והתפא"י (אלא שהוסיף שם הגבלה דאיירי בלח שיש בילה עי"ש). ואמנם הפאת השולחן (סי' י"ג ס"ק י"ח) הביא את הטורי אבן (עמ"ס ר"ה י"ד) שתמה על פירוש זה כמה תמיהות, וכתב שלא מדובר כאן בתערוכת כפי' הר"מ, אלא שבעיר רבו פירות שלישית על שניה ולהיפך, ולקח ואינו יודע מה לקח. וכדבריו כתב החזו"א (שביעית סי' ז' אות ט"ו) וכך הוא מפרש ברמב"ם, ועו"ע בחידושי בית מאיר (מכשירין משנה י') והשאלות שנדונו כאן מעניני ביטול ע"י למפרשי המשנה במכשירין שם. וע"י בחידושי בית שאול לסדר טהרות בפ"י על משנה זו.

כ"ד. וע"י במאמרו של ידידי הרה"ג ר' אליהו אלהרר שליט"א בגליון תנובות שדה מס' 10. וע"י לקמן סעי' ד-ה מש"כ בדעת הרמב"ם ולענ"ד הדברים שוים.

10) עפ"י כל המבואר לעיל הערה 9. שרבים הדעות והטעמים שצריך ליתן המעשר לעני אף בספק טבל, וק"ו היכא שקונה ממקום שהרוב שם אינם מעשרים כלל ומצוי היום בכמה מהשווקים הסיטונאים (וכגון בבדיקה שעשיתי באחד מהשווקים הסיטונאים, מצאנו שלמעלה מ- 95 אחוזים מהסחורה החייבת במעשרות (למעט יבול נכרי וכד') אינה מעושרת כלל והיא טבל ודאי אא"כ עישרה החקלאי ובעוה"ר היא מיעוט ממש). וברוב טבל ראינו בכמה מקומות שצריך לעשרו כודאי וליתנו לעניים, (ועוד אפשר להוסיף שבכה"ג כדוגמת השוק הסיטונאי הנו' אין כאן הכלל של אין הולכין בממון אחר הרוב, כיון שהשאר זה מיעוטא דמיעוטא. וכתב השרי חמד, (מערכת האלף אות פ"ה) בשם ס' אור צדיקים, שהיכא שזה מיעוטא דמיעוטא, כן הולכים אחר הרוב אפי' בממון. ועוד יש להוסיף שיש כאן רוב וחזקה, היינו חזקת טבל, ועי"ש בשד"ח בסוף האות ואכמ"ל בכ"ז). ויש להוסיף לזה את התי' הב' בתוס' לעיל שס"ל שכל התקנה אינה אלא בדמאי, אך בשאר ספיקות חייב בנתינה. ולכן נלענ"ד שראוי מאד ליתן לעניים, ובפרט שבעניים קיי"ל ספק לחומרא וצדק משלך ותן לו, וכ"פ מרן השו"ע להלכה גבי צדקה שיש להחמיר (ול"ד לגבי לקט) וכמובא לעיל הערה 8. וראיתי שהביאו הלכות פסוקות מהראש"ל הרה"ג מרדכי אליהו שליט"א (חוברת אמונת עתיך עמ' 11 הל' ג') וכתב שם, שגם בספק טבל יש ליתנו לעניים שאל"כ הוי ספק גזל. ואמנם לא הרבה במקורות לזה אך מ"מ מסקנתו להלכה כך היא, ושמתני אני העני בזה. ובפרט שיש להוסיף טעם נוסף להחמיר, שרבים מבעלי הפירות אינם יודעים כלל שהמשגיח מפריש מעשר עני ומזכה לשבט העניים תשע אחוז מכלל הפירות, ובכה"ג כבר כתבנו לעיל בפ"ב ס"ג בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל, שהפרשתם

שגם אם הרוב מעשר שני, צריך לתת לעניים דמי חלק מעשר עני שבתערובת. 11א). מחצה על מחצה דעת הרמב"ם ומרן השו"ע שיפריש מעשר שני על הכל ולא מעשר עני שמעשר שני חמור שהוא קודש, ומעשר עני חול. 12). וי"א בדעתם שמ"מ יקרא שם גם למעשר עני דהיינו שיפריש בתנאי אם צריך מע"ש ואם צריך מעשר עני. אך מ"מ אינו צריך ליתן לעניים 13). ויש מהראשונים שחולקים וסוברים שגם במחצה על מחצה מעשר גם מעשר שני וגם מעשר עני, ונותן את המעשר לעניים 14). ולהלכה רבים המחמירים כדעה אחרונה לתת המעשר לעניים 15). ויש

הכ"מ וכמו שכתב שם החזו"א, והנה בכ"מ לא הביא נוסח הדברים הנ"ל, אך כשנתבונן במהרי"ק הנ"ל נראה שלדבריו אין צריך לומר מעשר עני ועו"ע לקמן הערה 26 מש"כ על המהרי"ק. וכך נראה שהבין בערוה"ש (העתידי קי"ח אות ל"ג). וכך לכאורה מובן מהשגתו של הראב"ד על הרמב"ם שהקשה עליו, ולמה לא יפריש מעשר עני, והלא יש עליהם איסור טבל ואוסר במשהו, עכ"ל. ובע"כ שהבין שלא מפריש כלל, שהרי אם כן מפריש רק שלא יתן לעניים אין בזה אלא גזל עניים אך לא איסורי טבל. ועי' בזה לעיל פ"ב ה"ג ודו"ק. ועו"ע על דעת הרמב"ם מש"כ בחידושים והגהות בית מאיר עמ"ס מכשירין (שם משנה י). ועי' עוד במקדש דוד סי' כ"ח סוף אות א' ודו"ק. וכצ"ל שהבין הרדב"ז בר"מ ועי' מש"כ בזה לקמן הערה 15. ואל תתמה איך זה שלא יפריש מ"ע כלל, ואיסור להיכן הלך? עי' בזה למרן הגרשז"א זצ"ל בשו"ת מנחת שלמה (סי' ל"ז) ובמעדני ארץ תרומות (פ"א הי"א) שכתב בשם האור שמח, שהיכא שאין כלל חיוב נתינה, ליכא כלל מצוות הפרשה, ואדרבה אין טעם לומר שזה יהיה מ"ע אם לא נותן לעניים בודאי (ולא בספק) כיון שזה שקר. ועו"ע מש"כ בזה הגרצ"פ בכר"צ הנ"ל.

13) כ"כ החזו"א להסביר את הרמב"ם. (שביעית ז' ס"ק ט"ו). ומש"כ הר"מ אבל לא מ"ע פירושו שלעניים אי"צ לתת.

14) כ"כ הרא"ש והר"ש בפירושו למשנה שם.

11א) כ"כ במשנה אחרונה שם וז"ל שם: ומ"מ צריך ליתן לעניים דמי חלק מעשר עני שבתערובת, דממון שלהם הוא, ובממון לא שייך ביטול דאין הולכין בממון אחר הרוב, כדאמרינן גבי תרומה וכו', וה"נ איכא גזל עניים. ולא דמי לדמאי שאי"צ ליתן מעשרותיהם, דהתם ספק מעושר הוא ומספיקא לא מפקינן, אבל הכא ודאי יש כאן של עניים ואיכא גזל, אלא דמתנן לעניין ממון לא איירי. עכ"ד. וכ' שכך שיטת הרמב"ם, ודבריו הם חידוש גדול, וק"ו לאמר זאת בדברי הרמב"ם. ועו"ע מש"כ בהערה לקמן. ושו"ר שכצ"ל שס"ל להרדב"ז בדעת הרמב"ם שבמחצה על מחצה (אך לא ברוב מע"ש) אע"ג שמפריש רק מע"ש מ"מ נותן לעניים חלקם, ועי' לקמן הערה 15.

12) הנה במשנה שם כתוב, מחצה על מחצה להחמיר, ולמד הרמב"ם שלהחמיר פירושו לעשות את החמור שבשניהם, וזהו מעשר עני שהוא קדש ולא מ"ע שהוא חול, וכך למד במהר"י קורקוס שכתב וז"ל: ...והא נמי להא דמאי דודאי אינו מחוייב בשעת הפרשה לפרש ולברר שזה לעני וזה לשני, וכיון שנסתלק מכאן דין טבל אלא שאנו מסופקים מעשר זה מה יעשה בו, מוטב לעשות חול קודש וכו', הרי לך בהדיא שלמד ברמב"ם שאי"צ לומר שזה מעשר עני, אלא רק מעשר שעושה אותו אח"כ שני. ושו"ר שכך למדו מרן הגרשז"א במנחת שלמה (סי' ל"ז ד"ה מכל האמור) במהר"י קורקוס. וכ"כ מרן הגרצ"פ פראנק זצ"ל בכר"צ הר צבי סי' א'. נועי' למרן החזו"א (שביעית ז' אות ט"ו) שכתב על דברי הרי"ק. שדבריו סתומים, וע"כ כונתו שמתנה שיהיה זה המעשר שצריך. ועי' עוד בסוף הערה 26 מכתב מרן החזו"א שלמד במהרי"ק שאומר מעשר סתם. ואמנם החזו"א ראה את המהרי"ק במרן

שכתבו לחלק בין אילנות שצריך ליתן לעניים לבין ירק שפטור 16). ומ"מ גם לדין שהולכים אחר הוראות הרמב"ם ומרן השו"ע, ממדת חסידות יש ליתן את הפירות לעניים 17).

ו. פירות שספק אם הם מהשנה השניה או השלישית, וכגון שמסתפק אם הירק שלפניו נלקט קודם ר"ה או לאחר ר"ה של שלישיית, דעת הרמב"ם והשו"ע שאינו מפריש ממנו אלא מעשר שני, [או להי"א בסעיף הקודם, גם להרמב"ם והשו"ע יקרא לו שם גם למעשר עני, אך מ"מ אין צריך ליתן לעני]. והוא הדין אם מסתפק על פרי מסוים אם הולך בו אחר לקיטה או אחר חנטה וכגון בפירות הדר (עי' לעיל פ"א ה"ח) אי"צ ליתנו לעני חוץ מאביונות ששם צריך ליתן לעני 18). וי"א שגם לדעת הרמב"ם רק

בדעת החזו"א. ומש"כ בחזו"א שביעית שם בד"ה ירק, שהיכא שיש ספק היכא להגדיר ירק משום מחלוקת הפוסקים, מ"מ לא צריך ליתן לעני. עי' בד"א בצה"ל נ"ג, שזה משום שזה אינו ספק דדינא דהגמ', אלא ספק במחלוקת הפוסקים ובכה"ג אי"צ ליתן לעני.

17) הנה גם לדין הספרדים שהולכים בתר דעתיה דמרן, מ"מ כבר כתב המהר"י קורקוס (הנ"ל) וז"ל: ובר מכל דין, מודה רבינו דספק גזל עניים יש בדבר אלא דאמרינן הממע"ה ולכך החמיר ר' עקיבא על עצמו לתת לעניים חוקם ולצאת ידי חשש גזל עכ"ל ועי' מש"כ בסעיף הבא ובהערות. והנה בנידו"ד רבים הפוסקים להלכה שצריך לתת וכנ"ל. משא"כ במקרה של ר"ע וכפי שיבואר לקמן. ובפרט במחצה על מחצה שיש ליתן לעני כיון שלדעת הרמב"ם הכי ס"ל גם להרמב"ם.

18) הרמב"ם (הנ"ל) סיים בזה"ל: וכן פירות שהן ספק אם פירות שניה הם, או פירות שלישיית מפריש מהן מעשר שני, עכ"ל.ה. ומש"כ "וכן" פירוש, כמו מה שכתב בסמוך דהיינו מחצה על מחצה שמפריש מע"ש, וכ"מ בכ"מ שם. ועי' לעיל הערה 12 שמפשטות ל' הר"מ שמפריש רק שני ולא מעשר עני כלל,

וכ"ה מסקנת הראב"ד בהשגתו על הרמב"ם שם, וכך מפרש הרע"ב בפ"י למשנה שם.

15) הנה מלבד הראשונים הנ"ל בהערה 14. דעת הרדב"ז שם על הר"מ. שכך ס"ל להר"מ, שכתב וז"ל: ומ"מ למדתי מעובדא דר"ע וכו' דהיכא דהוי מחצה על מחצה מפריש אחד למעשר שני ופודהו ומחלקו לעניים, דאע"ג דלא קיי"ל כר"ע לענין אתרוג ילפינן מינה לענין אם נתערבו הפירות ולענין ספק, כנ"ל. אע"פ שלא נתבאר בדברי רבינו עכ"ל. הרי לך שכך רוצה ללמוד שס"ל להרמב"ם שאע"ג שמ"ע לא מפריש, מ"מ לעניים צריך צריך לתת. וקשים הדברים לעני"ד לאמרם בתוך הרמב"ם. (ואולי כונתו שכך דעתו שלו, ופליג על הר"מ. ומש"כ אע"פ שלא נתבאר כוונתו היינו שלא סבירא ליה כך וצ"ע). וכך פוסק להלכה גם הגר"א בהגהותיו לשו"ע (יוד"ס' שלא סעי' קכ"ח ס"ק קצ"ד). שיש להפריש שני עישורים, וכ"כ גם התפא"י על המשנה שם. וגם המשנה אחרונה הנ"ל כ"כ להלכה גם בדעת הרמב"ם ליתן לעניים אפי' ברוב מע"ש וק"ו במחצה על מחצה. וכ"כ הערוה"ש (העתידי קי"ח סוף הל' לג) שהעיקר להלכה כהראשונים הנ"ל. ובדרך אמונה (פ"א מע"ש ס"ק ק"ז) כתב שדעת החזו"א כדעת הראשונים להלכה.

16) כ"כ בס' מצוות הארץ להרה"ג קלמן כהנא זצ"ל וכך למד בדברי החזו"א. (פר' י"א הערה כ"ג וכתב להקל גם בספיקא דדינא בירק עי"ש). והנה בדרך אמונה שם לא חילק בין ירק לאילנות

בספק במציאות כגון מתי נלקט וכד' אי"צ לתת לעניים. אך בספק בדין וכגון פירות

לתת כן נותן לעניים והיינו ממש כר"ע. אך כבר כתבנו לעיל שדעת כל המפרשים וכ"ה פשוטות לשון הרמב"ם שלא נותן כלל לעניים, וא"כ צ"ל שהר"מ פסק דלא כר"ע. וכבר הראב"ד בהשגתו על הר"מ הקשה עליו מהאי סוגיא דר"ע ולכן כתב שיש לתת לעניים. והנה המהר"י קורקוס כתב שם, שבאמת בספק תערוכות סובר הר"מ שכיון שמ"מ הפריש מעשר יצא מכלל טבל, רק שאת המעשר עדיף לעשות שני שהוא קודש. ושאינו ר"ע שהסתפק בדין מה לעשות ולכן נתן את שתי העישורים. ולכאורה יש להקשות על דבריו מהסיפא של הר"מ שזה נידו"ד שכתב, שגם בספק דדין כגון פרי שספק מאיזה שנה הוא ג"כ אין צריך לתתו לעניים. ומוכח א"כ דלא כר"ע. וכ"כ הגר"א בהגהותיו לשו"ע (יו"ד שלא ס"ק קצ"ח) שאפי' אם נאמר בדין של נתערבו כמהרי"ק, מ"מ מהדין השני של פירות מסופקים מוכח דלא כמהרי"ק, אלא שס"ל להרמב"ם והשו"ע דלא כר"ע. ובכל ספק אי"צ לתת לעניים. וכ"כ בהג"ה להגר"א שם, (וצ"ל שזה מוכח גם ממקום הציון של האות בהגר"א ודו"ק). ועי' בהר צבי כר"צ ח"א סי' א' בד"ה ואגב מש"כ על הערה זו. ובאמת מכל הנו"כ הנ"ל שכתבו דדעת הר"מ אינה כר"ע מוכרח שאין לחלק ולומר שר"ע עישר משום ספק בדין, אך ספק בתערוכות או במציאות אי"צ לתת. וכך מוכח מהשער המלך המובא לקמן. ונ"ל שהמהרי"ק הרגיש בזה ולכן סיים וכתב. ובר מכל דין מודה רבינו דספק גזל עניים יש בדבר, אלא דאמרינן המע"ה. ולכך החמיר ר' עקיבא על עצמו לתת לעניים חוקם ולצאת ידי חשש גזל, וכ"ש ר' עקיבא שהיה מחבב את המעשרות ומבקש להתחייב בהם. עכ"ד. ואם נאמר שנשאר בפשיטות בדעתו שבספיקא דדינא צריך לתת לעניים, למה מחפש טעמים של מידת חסידות וחומרא להסביר את ר"ע, אלא בע"כ שלא היה ברור לו הדבר ולכן סיכם בהסברו האחרון

ואמנם להי"א בהערה 13 גם כאן צ"ל שקורא שם למעשר עני, אך מ"מ דעת כולם שאי"צ לתת כלל לעניים בספיקות אלו. והנה הרמב"ם והשו"ע לא חילקו כלל באיזה ספק מדובר, ומפשוטות לשונם נראה שאין כל חילוק באיזה ספק ובין אם הספק שאינו יודע מתי נלקט או חנט הפרי או הירק, ובין שמסתפק מה דינו של ירק או פרי זה וכגון בפירות הדר. דאל"ה היה להרמב"ם לכתוב דין זה שהוא משמעותי מאד להלכה. ולהוכיח הדברים נקדים כמה דברים. שנינו: מעשה ברבי עקיבא שלקט אתרוג ונהג עליו חומרי ב"ש וחומרי בית הלל [לב"ש ר"ה באחד בשבט לב"ה ר"ה בט"ו בשבט]. למה לי אתרוג אפילו שאר כל האילן, תני כחומרי ר"ג וכחומרי ר"א [לרבן גמליאל אתרוג אחר לקיטה ולרבי אליעזר אתרוג אחר חנטה]. תיפתר בשחנט קודם לט"ו בשבט וכו' מה עשה לו, קרא שם למעשר שני שבו, ופדאו ונתנו לעני. ע"כ. ונשנית סוגיא זו אף בבבלי מס' ר"ה (י"ד ע"א) מעשה בר"ע שליקט אתרוג באחד בשבט ונהג בו שני עישורין אחד כדברי ב"ש ואחד כדברי ב"ה. ר"י ב"י אומר, לא מנהג ב"ש וב"ה נהג, אלא מנהג ר"א ור"ג נהג, ומקשה הגמ' ומי עבדינן כתרי חומרי? מתרצת הגמ' ר"ע גמריה אסתפק ליה, ולא ידע אי ב"ה באחד בשבט אי בט"ו בשבט. ור"י ב"י אומר דלעולם דעתו כב"ש והסתפק רק אם הלכה כר"ג והולכים אחר לקיטה או כר"א והולכים אחר חנטה א"ר חנינא וכו', רבינא אמר כרוך ותני וכו' עכ"ד הגמ'. ועיי"ש בתוד"ה ונהג, שהביא דברי הירושלמי שהפריש מעשר א' למעשר שני ופדאו וחלקו לעניים. הרי לך שבספק שאינו יודע מה דינו של פרי מסוים, מעשרים ב' עישורים ונותנים המעשרות לעניים. והנה הרמב"ם הנ"ל לכאורה פוסק דלא כר"ע, שא"כ היה צריך ליתן גם במחצה שנתערבו, וגם בספק בדין הפרי, את המעשר עני לעניים, ואילו הרמב"ם כתב שעושה רק מע"ש ולא מ"ע. ובשלמא לדעת הרדב"ז הנ"ל, גם

הרמב"ם ס"ל שלהפריש מפריש רק מע"ש, אך

הדר גם להרמב"ם מפריש מעשר עני ונותנו לעניים (19). ודעת הראשונים שחולקים על הרמב"ם בפירות שנתערבו, גם כאן דעתם שבפירות טבל, כל שיש לו ספק איך

וטעמא דמילתא שהחמירו לענין זה לתת עליהם גם חומרי זרעים, מפני שיש שזורעים את הצלף לאוכלו בעודו ירק ורך, כדאמרינן לעיל, דהכל מודים בשורעו לירק דאף התמרות והקפריסין מתחייבות במעשרות. עכ"ל. וכ"כ מרן בכ"מ שם, שרק לענין מעשרות החמירו בו. (ועי' במכתב של מרן החזו"א שהובא בד"א ח"ג עמ' 776. ולפי הנ"ל גבי אביונות, נפלה התמיתה על המהרי"ק עיי"ש). ולכן לדינא נראה בדעת הרמב"ם, שבכל ספק אי"צ לתת לעניים א"כ יש רוב להכריע, חוץ מאביונות. (ול"ד לספק טבל ששם רוב אינם מעשרין כלל והחייב הוא ודאי מעשר עני וכנ"ל). ולענין פירות הדר יש להוסיף דעתו של מרן הגרשו"א זצ"ל והובא שם במקומו, שאין כלל ספק והולכים בכולם אחר חנטה כשאר אילן מלבד באתרוג ועיי"ש. וא"כ אין בהם שום ספק שפשוט שהולכים בהם אחר חנטה. ואפי' אם תאמר, שיש הרי שחולקים וכמבואר שם ולקמן, מ"מ לדידן הוי ספק בדין ובמחלוקת הפוסקים, (ולא ספק בדינא דגמרא) ואפשר דלכו"ע אי"צ לתת לעניים בכזה ספק, וכמו שכתבנו בשם הדרך אמונה לעיל סוף הערה 16 עיי"ש.

(19) כ"כ החזו"א בשביעית שם, שבספיקא דדינא, דינינן לחומרא, צדק משלך ותן לו. אבל ספק תערובת דינינן המע"ה. וא"כ לדבריו צ"ל שמה שכתב הרמב"ם בפירות שהן ספק אם פירות שניה הן או שלישית, בע"כ שמדובר בספק במציאות כגון שמסתפק מתי חנט. ובאמת בדינים העולים לגבי תבואה וקטניות כתב שאם הוא ספק מתי הביאו שלישי, לדעת הר"מ אי"צ לחלק לעניים, ולש"פ כן צריך.

ששאני ר"ע שהיה מחבב את המעשרות. ועכ"פ נפקא לן מהכא שדעת הרמב"ם שבכל ספק אי"צ לתן לעניים אם הספק שקול כגון שהוא מחצה על מחצה, או כגון שהוא ספק בדין שהוא שקול ואינו נוטה להכרעה. ומ"מ ממדת חסידות אפשר שיש ליתן וכו"ע. (ועי' במשנה אחרונה על המשנה במכשירין שס"ל שבמחצה על מחצה יש ליתן לעניים ובספק לאיזה שנה שייך הפרי אי"צ ליתן לעניים). והנה השער המלך בפי' על הר"מ שם, מסיים בקושיא על המהרי"ק, דקשה מה יענה לגבי אביונות, שכתב הרמב"ם בהל' מע"ש (שם ה"ז) שהאביונות של צלף נותנין עליהם חומרי זרעים וחומרי אילן, ואם היה שנה שניה שנכנס לשלישית, מפריש מעשר אחר, ופודהו. ואחר שפודהו נותנו לעניים. ומקשה השער המלך, מה יענה המהרי"ק לדין זה, מדוע כאן נותנו לעניים, והרי הכא הוא ספק מה דינו של פרי זה, שפסק הר"מ שאי"צ ליתן לעניים ומאי שנא הכא. ונשאר בצ"ע. (ומוכח מכאן שלא שמיעא ליה לחלק בין סוגי הספיקות דאל"כ יאמר שאביונות הוא ספיקא דדינא, והר"מ איירי בספק במציאות כגון שמסתפק מתי חנט פרי זה וכדומה ובע"כ שלא ס"ל הכי). ונ"ל בס"ד שדברי הרמב"ם פשוטים מאד, שהנה הר"מ ס"ל שבכל כה"ג שפירות נתערבו שנה בשנה, אם הרוב נוטה לכיון אחד וכגון לשנה השלישית, חייב בהכל מעשר עני וחייב ליתנו לעניים וכדין ודאי. ואם הספק הוא ספק שקול, כגון מחצה על מחצה, או ספק בדין שאינו נוטה לאף הכרעה הלכתית, או ספק על פרי מסוים מתי הוא חנט או נלקט. בכה"ג אומרים שהמע"ה ואי"צ ליתנו לעניים. (ולא שייך לצרף כאן חזקת טבל וכנ"ל בדברי הישועות מלכו, כיון שסו"ס אפי' שהוא חזקת טבל מ"מ אין כאן כל חזקה שזה לעני, דבשלמא התם שודאי הוא מ"ע רק שספק אם הוא מעושר בזה החזקה גורמת שהוא יקבל את זה, משא"כ הכא, ודוק). ורק ממידת חסידות יש מקום ליתנו לעניים, וכמו שנהג ר"ע שעשה כן כיון שהוא מחבב את המעשרות. ורק באביונות של צלף שינה הר"מ ופסק ליתנו לעניים. והטעם הוא, שחז"ל החמירו באביונות חומרא מיוחדת וכמו שמפרש המראה הפנים על הירושלמי (סופ"ד דמעשרות ד"ה אביונות) וז"ל:

להפריש, יפריש גם מעשר עני ויתנו לעניים (20). ומ"מ גם לדעת הרמב"ם והשו"ע. ממדת חסידות יש ליתן בכל ספק את פירות המעשר לעניים (21).

ז. הלוקח פירות מן הגוי וגמר הוא את מלאכתו, וכגון הלוקח ענבי יין מן הגוי, ועשה יין. [דבלא"ה אלא שענבים עומדים לאכילה אפי' עשה יין פטור לגמרי מתרו"מ וכן דעת מרן השו"ע] חייב להפריש הכל מן התורה. ומ"מ אינו נותן מעשר ראשון ללוי שאומר לו אני באתי מכח איש שאין אתם יכולים ליטול ממנו. אך מעשר עני אם זה השנה השביעית חייב ליתן לעניים. ובשנה השלישית והשישית אי"צ ליתן לעני שאומר לו אני באתי וכו', וכ"נ דעת מרן השו"ע (22). וי"א שצריך ליתן המעשר

מרן הראש"ל שליט"א בשו"ת יבי"א (ח"ה יו"ד כ"ח) ויערב לך. ולענין מצות הנתינה, אומרת הגמ' (בכורות י"א ע"ב), מעשרן והן שלו, דאמר ליה קאתינא מכח גברא דלא מצית אישתעווי דינא. והרמב"ם כתב הדברים להלכה בפ"א מתרומות הי"א, וז"ל: "פירות הגוי שגדלו בקרקע שקנה בארץ ישראל וכו' אם לקחן ישראל, אחר שנתלשו קודם שתגמר מלאכתו וגמרן ישראל חייבין בכל מן התורה. ומפריש תרומה גדולה ונותנה לכהן. ותרומת מעשר ומוכרה לכהן. ומעשר ראשון והרי הוא שלו. מפני שהוא אומר ללוי במעשר ולכהן בתרומת מעשר, אני באתי מכח איש, שאין אתם יכולין ליטול ממנו כלום, ומפני מה לא יתן תרומת מעשר לכהן כתרומה גדולה, לפי שנאמר בתרומת מעשר "כי תקחו מאת בני ישראל את המעשר" טבל שאתה לוקח מישראל אתה מפריש ממנו תרומת מעשר ונותנה לכהן, אבל טבל שאתה לוקח מן הגוי אין אתה נותן לכהן תרומת מעשר שתפריש ממנו, אלא מוכרה לכהן ולוקח דמיה", עכ"ל. א"כ הרמב"ם לא הסתפק בהאי טעמא של קאתינא מכח גברא וכו' אלא הוסיף גם את הלימוד מהפס' וכפי שדרשה רבי יהושע בן לוי בגמ' בבכורות שם, ויש מה לדון ולהסביר מדוע לא הסתפק באחד מהטעמים והוסיף שניהם אך מ"מ אכמ"ל, ואם

וכנראה שכן מסביר בהר"מ. ומ"מ כפי שכתבנו בהערה הקודמת, היה להרמב"ם לכתוב חילוק כזה שהוא מאד נ"מ לדינא. ועוד דא"כ מה הוסיף וכן פירות וכו' ומה הוסיף בזה על המקרה הראשון שהרי בשניהם הוא ספק במציאות. (ועי' במשנה אחרונה שם שמכח זה הכריח שבספק לאיזה שנה שייך הפרי, ס"ל להרמב"ם שאי"צ ליתן המעשר לעניים). ועוד שמהגר"א ושעה"מ ועוד רבים מוכח שלא ס"ל האי חילוק ברמב"ם, שא"כ מה הקשו מאביונות, ומר"ע ששם הרי זה ספיקא דדינא. ומ"מ להלכה כתב מרן החזו"א כדעת שאר הראשונים שמכל מקום בכל ספק חייב ליתן לעניים, וגם בפירות הדר יעשר ב' עישורים ויתן המעשר לעניים, וכ"פ בכרם ציון הל"פ פט"ז הי"ד ועי' בהערה שם. ומ"מ כ"ז לדעת שאר הראשונים, אך לדעת הרמב"ם והשו"ע מעיקר הדין אין שום חובה ליתן לעניים במקרה של ספק כזה וכנ"ל. אא"כ ממדת חסידות וכפי שיתבאר לקמן.

(20) עי' הערה קודמת, ולעיל הערה 14-15. (ועי' בהערה 16 שיש המקילים גם לדעת שאר הראשונים בירקות וה"ה הכא ועי"ש)

(21) כמבואר לעיל בסעיף הקודם, ולעיל הערה 18, והיינו ממעשה דר"ע, וכדברי המהרי"ק שגם הר"מ ס"ל שיש כאן ספק גזל עניים, ולכן ממדת חסידות יש להחמיר ולתת.

(22) הנה בדין הלוקח מן הגוי ידועה דעתו של מרן השו"ע שאין להפריש מהם תרו"מ אא"כ נגמ"ל ביד הישראל. ועי' באריכות מש"כ בזה

נאמר שרק בתרומ"ע ומע"ר שיש פסוק פטור מליתן, אך במ"ע שאין פסוק, חייב ליתנו לעניים. וכך כתב להסביר הגאון הר"ח קניבסקי בדרך אמונה (תרומות פ"א אות קל"א). ועו"ע בשר"ת מנחת שלמה (שם בד"ה ולכן נלענ"ד). ודו"ק. ואמנם כ"ז טוב להרמב"ם שהביא בנוסף לסברא את הפסוק, אך מרן בשו"ע הביא רק את הסברא ולא את הפסוק, ומשמע שדעתו, שהסברא לבדה מספיקה לפטור, וא"כ הדרא קושיא לדוכתא מאי שנא מעשר עני? (וע"י בבית רידב"ז המובא לקמן שכתב טעם נוסף וע"י בקונטרס קדושת שביעית שם בסוף הספר קובץ ספרי הלכות על שביעית). ואודה ולא אבוש שלא זכיתי לעמוד על מקור הדברים שממנו שאבו מרן הרשז"א זצ"ל והגר"ח קניבסקי שליט"א לומר בדעת מרן השו"ע שגם בשנה השלישית והשישית צריך ליתן המעשר לעניים אפי' בלקוח מן הגוי, ואם כל מה שהוכיחו זה ממה שכתב בשו"ע בסי"ט ברמ"א בשם הב"י שצריך ליתן מ"ע בשביעית, ע"ז יש תשובה, שהרי שם אומר מרן בב"י שהטעם הוא כעמון ומואב כדי שיסמכו עליהם עניים וכבר כתב מרן בתשובתו להמהרי"ט שגם בא"י יש הטעם הזה. והגר"א על השו"ע שם כתב שאם עמון ומואב, כ"ש א"י עצמה, וע"ע בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ו השמטות י"ד ד' אות ה) שכתב שאדרבה בא"י יש הרבה עניים ויותר טעם לומר שיסמכו עליהם עניים, וא"כ סברא גדולה בשביעית לחייב נתינת מעשר עני, שאע"ג שע"פ סדר השנים צריך להיות מ"ש כיון שהשישית היא מ"ע, מ"מ תקנה מיוחדת היתה בשנה השביעית שגם היא תהיה מ"ע ע"מ שיתנו את המעשר לעניים, כיון שצרכי העניים מרובים. וכ"כ הגר"א על השו"ע סי"ט שם שהטעם הוא שכ"ש בא"י צריך ליתן כדי שיסמכו עניים. ע"כ. ותקנה זו נתקנה למרות שאה"נ ע"פ דין יכול המפריש לומר לעני קאתינא מכח וכו'. אבל בלאו האי תקנה וכגון בשאר שנים, שאין כל בעיה שיסמכו עניים, ברור ופשוט הוא שחוזרים

תרצה לעמוד על הדברים עי' מש"כ מרן החזו"א בשביעית (סי' א' ריש סי' כ"א), ובאריכות יתר עי' למרן הגרשז"א בשו"ת מנחת שלמה (סי' לז), ועוד. ומ"מ לכאורה אם הסברא היא שקאתינא מכח גברא דלא מצית אישתעווי בדינא, א"כ ה"ה למעשר עני, יכול לומר לעני באתי מכח איש שאין אתה יכול ליטול ממנו, וצריך להיות פטור גם בזה, ומ"מ לא הזכיר הרמב"ם מפורש אלא מעשר ראשון ולא הזכיר כלל ממעשר עני, והנה מרן בשו"ע יו"ד (של"א ס"ד) הביא את לשונו של הר"מ וג"כ לא הזכיר מאום מענין מ"ע. ואמנם מרן בב"י (טור יו"ד של"א בד"ה ואין בה) כתב להלכה שאם יש מצב שחייב בתרו"מ בשנה השביעית וכגון שלקח פירות מגוי, וגמר הישראל את המלאכה, יפריש תרו"מ ויפריש מעשר עני כדין עמון ומואב וכ"כ בשם הכפתור ופרח. ופ"י הדברים, שבעמון ומואב מפריש מעשר עני כדי שיסמכו עניים עליהם. וזה שאומר מרן כדין עמון ומואב. והנה פשוט הוא, שלא רק מפריש מעשר עני אלא אף נותן לעניים, שהרי זה עיקר התקנה, כדי שיסמכו עליהם עניים. ומפורשים הדברים במקורם בכפ"פ פמ"ז בד"ה נראה שכתב שנוהגים המתנות בשביעית וכו' עיי"ש. והרמ"א ביו"ד (שם סי"ט) הביא הדברים להלכה, ובהגה' הגר"א שם כתב הטעם לתת מ"ע, כדי שיסמכו עליהם עניים. וא"כ גם בנידו"ד בשנה השלישית והשישית, לכאורה יש לתת מ"ע לעניים אם הגמ"ל נעשה אצל הישראל. וכ"כ מרן הגרשז"א במעדני ארץ תרומות (פ"א הי"א אות ד' ד"ה ברם) וז"ל: ומוכח מזה דלפי מה שאנו נגדרים אחר פסק השו"ע ומפרישין בשביעית מ"ע מפירות עכו"ם, יש לנו לומר דה"ה בשלישית ובשישית, הלוקח מן העכו"ם ודאי חייב בנתינת המעשר לעניים. עכ"ד. ועכ"פ יקשה לן מה הטעם לחייבו לתת לעניים, והרי יכול לומר לעני קאתינא מכח גברא וכו' ומ"ש ממעשר ראשון? ואפשר שלכן הוסיף הרמב"ם מלבד הסברא גם את הפסוק הנ"ל, שאירי בתרומת מעשר, וכבר כתב המהרי"ט אלגאזי עמ"ס בכורות (פר' ע' אות ס"ז בד"ה איבוא) לבאר שאין עיקר הטעם משום דא"ל קאתינא מכח וכו', אלא שטעם זה הוא בנוסף למה שלומדים מהפס' ואל הלויים וגו', וכתב שם בשם הסיפרי, שיש היקש מע"ר לתרומ"ע, ועוד עיי"ש באריכות. עכ"פ לנידו"ד

בשביעית וטעמו שרק מע"ר יש עליו פסוק ולימוד משא"כ מ"ע. [וסברת קאתינא לא נאמרת היכא שיש גזה"כ ועיי"ש ביאורן]. ומ"מ דעתו גם בשאר שנים חייב בנתניה לעניים וכדין השנה השביעית. [וכבר כתבנו לעיל שמרן בשו"ע לא הביא רק הטעם של קאתינא ולא הזכיר כלל מהפסוק]. ועוד נראה לי להוכיח כדברינו, שהנה כל אותם הסוכרים, שאי"צ ליתן לעניים בלקח מן הגוי בשאר שנים, ויובא לקמן הערה 24, לא אחד מהם הזכיר שלדעת מרן השו"ע כן צריך ליתן לעניים. וגם בשו"ת מהרי"ט בסי' מ"ג שחלק על מרן בזה כתב דבריו רק לענין שביעית אך לא לענין שאר השנים, ובתשובתו בסי' פ"ה כתב בפשטות שאם גדלו ביד גוי וכו' כבר נתבאר בהרמב"ם וכו' מעשר ראשון שהוא שלו וכו' וה"ה במעשר עני שהוא פטור מזה הטעם ולא הזכיר מאומה שזה לא כדעת הב"י. וכן בשו"ת הרדב"ז ח"ב סי' תשל"א אחרי שכתב שכל המנהג בא"י הוא ע"פ הרמב"ם כתב בפשיטות שבמ"ע לא חייב משום דא"ל וכו'. (ועי' עוד מש"כ בח"ו שני אלפים רכ"א שלענין שמיטה הוא מסופק, ולכאורה זה תמוה שאם אי"צ ליתן לעניים פשוט שאין טעם לעשר מעשר עני אלא שני וכך תמה עליו במעדנ"א שם. ואפשר לומר בדוחק שבשמיטה הסתפק שמה יש תקנה מיוחדת וכנ"ל אך בשאר שנים פשיטא לו שלא צריך לתת ודו"ק). וכ"ה בחרדים ובשל"ה המובא לקמן שכתב, שלענין מ"ע לא דיבר הרמב"ם והטור כלל בלקוח מן הגוי (בשאר שנים), וכתבו שפשוט להם שאי"צ ליתן מ"ע לענין כיון שא"ל קאתינא וכו'. ואם נאמר שמהב"י מוכח שגם בשאר שנים יש לתת לעני, היה להם עכ"פ להביא הדברים שלדעת הב"י יש ליתן לעני. ובפרט שכתב שם בהקדמה שלא בא אלא להשלים מה שחיסר בשו"ע. וכך ראיתי בארץ חיים (סיתהון י"ד של"א) שהביא על דברי מרן השו"ע את דברי השל"ה ולא הזכיר מאום שלדעת מרן יש לתת וכבשביעית. וכן בפאת השולחן (סי' י"ג ג) כתב שאי"צ ליתן לעניים ובבית ישראל כתב שמקורו מהשו"ע ודו"ק. מכל הנ"ל נלענ"ד שגם דעת מרן השו"ע בלקח מן הגוי וגמר הוא את המלאכה אי"צ ליתן המעשרות לעני כיון שא"ל שהוא מכח איש שאין אתה יכול ליטול ממנו כלום. ורק

לעיקר הדין ואומר המפריש לעני קאתינא מכח גברא וכו' ופטור מליתן את המ"ע לעני. ואם כדברינו מובן גם מה שהשמיט מרן את הפסוק, כיון שבאמת הכי ס"ל שמספיק הסברא של קאתינא וכו' לפטור ממ"ע ואי"צ את הפסוק, וא"כ כמו שהסברא קיימת במעשר ראשון ה"ה במעשר עני, ואה"נ הלוקח פירות מן הגוי וגמר מלאכתם פטור מליתן ללוי ולעני דאמר ליה קאתינא מכח גברא דלא מצית אישתעווי בדינא. לבד מהשנה השביעית, שעשו תקנה מיוחדת כדי שיסמכו עליהם עניים. ומכאן שאלה על מה שכתב להלכה מו"ר הגאון הגדול הרב"צ אבא שאול שליט"א בספרו אור לציון שביעית (פ"ד הל' ב' בד"ה ואולם, ובהל' א' ד"ה ולמעשה) שבשנת השמיטה יפריש מעשר עני שהעיקר כדעת מרן (אלא שלחומרא יוסיף תנאי למע"ש), ומ"מ אי"צ לתת לעניים משום דא"ל קאתינא וכו'. ואחמה"ר מהדר"ג לא זכיתי להבין, והרי מרן בב"י כתב מפורש שהטעם שעושים מ"ע הוא כדין עמוך ומואב, והיינו שיסמכו עליהם עניים, דאל"כ אלא שדינה של שנת השמיטה היא מעיקרה כשישית למה ליה להוסיף טעם, אלא בע"כ שרק משו"ז אמר לעשר עני, וא"כ איך יכול לא לתת לעניים, אם זהו עיקר התקנה והטעם לעשות מ"ע, והוי כתרתי דסתר, ומ"ש דא"ל קאתינא וכו', כבר כתבנו שכ"ז בשאר שנים אך בשנה השביעית תקנה מיוחדת היתה. ובעיקר תמוה לי שהרי מרן בב"י סמך דבריו על הכפו"פ, וכמ"ש לעיל מפורשים הדברים שם שיש ליתן המתנות לעני, וכיצד אפשר לתפוס כדעת מרן שיש להפריש מ"ע, ומאידך לא לקבל זה שצריך לתת לעניים. וכ"ז אחמה"ר מהדר"ג אלא שתורה היא וללמוד אני צריך. וכע"ז יש להקשות על הפאת השולחן שפסק (בסי' כ"ג סי"ב) שבשביעית יש ליתן מ"ע, אך אינו צריך ליתן לעניים, וכבר תמה עליו מרן הגרשז"א שם שהו"ל כתרתי דסתר. ובפי' בית ישראל להרידב"ז כתב עליו הג"ה, והעיקר דמ"ע נותן לעני דמחויב בנתניה. ואמנם בתוך דבריו הארוכים שם, מפורש שדעתו שגם בשאר השנים יש ליתן מ"ע לעניים ולא דוקא

לעניים. לדעת מרן השו"ע גם בשאר השנים (23). וי"ח שאי"צ כלל לתת מעשר עני לעניים (24).

ח. הקונה פירות מעושרים כדת, אך ידוע לו בודאי שלא נתנו את המעשר לעניים, אינו צריך ליתן לעני את פירות המעשר לעניים, ואפי' אם ידוע לו שפירות המעשר נמצאים בתוך הפירות שקנה (25).

ולרבנן הקונה מע"ה קנה פירות ספק מעושרים וודאי מעשר שלא ניתן לעניים ומ"מ רק קורא שם ואי"צ לתת לעניים. ונגם מה שהבאנו שם מהגמ' נדרים שמשמע שם שעני חושש לגזל, מ"מ תדייק ששם אמר ר"א "דאי בעי". ובלא"ה הרי רבנן אמרו שמשו"ז חשוד מלפריש, אך אה"נ אם מפריש ודאי, גם אם אינו נתן פטור הלוקח מלתת ודו"ק. וזהו הלשון שכתב הרמב"ם "שאומר ללוי ולעני הבא ראייה שאינו מעושר וטול מעשרותיך". אבל אם יאמר העני יש לי ראייה שאע"ג שזה מעושר מ"מ לא נתנו את זה לעניים, לא הועיל בזה כלום. כיון שהעני הוא בעל דברים רק עם המפריש ולא עם הקונים מהמפריש, שכבר קנו פירות מתוקנים. כנלענ"ד. שו"ר לחברי וידידי כה"ר עזריאל אריאל שליט"א במאמרו המובא בקובץ "התורה והארץ" ח"ב (עמ' 77) שכתב שהקונה פירות מעושרים וידוע שהמפריש לא נתן את המעשר לעני, אינו חייב בנתינה, מפני שלא ידוע אם הפירות שברשותו הם מן המעשר או מן החולין, אבל הקונה פירות מעושרים וידוע לו המעשר העני נמצא בתוכם חייב לתת אותו לעני. עכ"ל. והנה שם לא ביאר מקורות הדברים, אך מה שנראה שהוא למד שאה"נ גם הקונה פירות מתוקנים למרות שאין עליו חובת הפרשה מ"מ יש עליו חובת נתינה. רק שאם אין וודאות שפירות המעשר בידו יכול לומר לעני הממע"ה. אך אם וודאי שהפירות ברשותו צריך ליתנם לעני. ולענ"ד שכל הקונה פירות שהם

לגבי שביעית שאני שנתקנה שם תקנה מיוחדת כדי שיסמכו עליהם עניים.

23) כ"כ בבית רידב"ז (שם) ובמנחת שלמה (שם) ובדרך אמונה (שם), ואת דעתי הענייה כתבתי בהערה הקודמת.

24) כ"כ בשו"ת מהרי"ט סי' פ"ה. ובשו"ת הרדב"ז (ח"ב תשל"א וה"ו שני אלפים רכ"א) וכ"כ החרדים בכמה מקומות, ובפי' נ"ב סעי' ט"ז כתב הדברים על דברי הרמב"ם, ובאמת כך משמע מתשו' הרמב"ם שהביא שם ודוק. וכ"כ השל"ה (שער האותיות דנ"ו ע"ב). וכ"כ עוד אחרונים, ולענ"ד כך גם דעת מרן השו"ע וכמו שביארנו לעיל.

25) הנה אם עישר כדין רק שלא נתן לעני כבר כתבנו לעיל בשם המהר"י קורקוס (תרימות פ"א הי"א) שהכרי מתוקן ויצא מכלל טבל. ועמש"כ לעיל פ"ב ה"ג בד"ז. ועו"ע שם בהל' א' מש"כ האם מצות נתינה היא חלק ממצות הפרשה או לא. ומ"מ בנידו"ד כיון שהקונה קנה פירות מתוקנים לא חלה עליו כלל חובת נתינה אלא על המפריש. וראיתי להביא ראייה לדברינו, מהדין הכללי של דמאי, שהנה לעיל הערה 3 הבאנו באריכות את מחלוקת חכמים ור"א אם ע"ה נחשדו על מ"ע או לא. והנה בודאי גם אם ע"ה לא נחשדו מלהפריש, מ"מ לכו"ע הם לא נחשדו לתת לעניים את חלקם, וכבר כתב רש"י שע"ה לגזל עניים לא חייש. וגם לפירוש הרא"ש על המשנה בדמאי שכתב, שאין גזל כיון שממונו הוא ועדין לא זכו בו עניים, אך מ"מ פשוט שנתנה הוא אינו מבצע בפועל. וא"כ הקונה מע"ה קנה לר"א ודאי פירות מעושרים, וודאי מעשר שלא ניתן לעניים, ומ"מ פטור מקריאת שם ומנתינה לעניים.

ט. מי שטעה והפריש מעשר שני מפירות שגדלו בשנת מעשר עני, אע"ג שיש מקום לומר שבדיעבד חלה ההפרשה. מ"מ דעת החזו"א שלא חלה ההפרשה כלל ונשארו הפירות בטבלן, ולכן ישוב ויפריש מעשר עני. 26).

מלשונו של המהרי"ק מוכח שבשעת הפרשה רק אמר מעשר בסתם ולא פירש, ואח"כ את המעשר עשאו שני כיון שהוא חמור יותר. ואדרבא נראה שמזה שהמהרי"ק הקפיד לומר כך, ולא אמר כפי שנראה בפשטות בר"מ, שכתב מחצה על מחצה מפריש מעשר שני על הכל, משמע שעושה כך בשעת הפרשה, מוכרח שבדוקא אמר כן. אך אה"נ אם אמר מפורש שיהיה מעשר שני במקום מעשר עני לא חלה ההפרשה כלל ונשארו טבל. ובהיותי חוכך בדיון זה, מצאתי למרן הגרצ"פ פראנק זצ"ל שכתב (כרם ציון ח"א הר צבי סי' א' בד"ה ואזכרנא) שהסתפק בדיוק בשאלה זו, באחד שטעה ועשה מעשר שני במקום מ"ע, ומיד בתחילת דבריו הביא את מחלוקת הרמב"ם והראב"ד הנ"ל ותלה את הספק במחלוקת זו, והביא שם את פי' המהרי"ק ברמב"ם והוכיח כמ"ש לעיל. רק כפי מה שנראה הוא למד במהרי"ק ס"ל בהר"מ שבשעת ההפרשה אומר מע"ש במקום מ"ע. אך לפי מה שכתבנו לעיל מפורש במהרי"ק שבשעת ההפרשה לא הזכיר מאום ורק אח"כ עושה מ"ש. ואין זה תמיהא עליו אע"פ שדברי המהרי"ק נראין כמפורשין, מ"מ הוא לא ראה את המהרי"ק בפנים, אלא כפי שהביאם מרן בכסף משנה, ושם מרן השמיט את דברי המהרי"ק שבשעת הפרשה אינו חייב לברר וכו' ומכאן שחשב שהמהרי"ק איירי באומר מע"ש בשעת ההפרשה. ומ"מ הגרצ"פ כותב שם שמהרמב"ם כך מוכח שאם בדיעבד אמר שיחול מע"ש בשנת מ"ע הפירות תוקנו כי מ"מ הפריש מעשר, כיון ששם מעשר חד הוא, ומ"מ חל אותו המעשר של השנה ההיא. ושם

מתוקנים ודאי, אין עליו חובת נתינה, וכמ"ש לעיל. וכן ראיתי להראש"ל הרה"ג מרדכי אליהו שליט"א (בהלכות פסוקות הנ"ל) שכתב שאפי' הקונה יודע שלא נתנו המתנות לעני, אינו צריך לחוש וליתן המעשר לעניים במקום המפריש. וגם הוא לא חילק בזה. וכו"ל.

26) הנה בתקופה זו (סתיו תשנ"ז) שהיא שנת המעבר לשנת מעשר עני, רבים האנשים שמהרגל ממשיכים לומר ומעשר שני בדרומם וכו'. ונשאלתי שאלה זו ע"י רבים שמתקשרים למכון. וכיון שבד"כ לשאלות בטלפון עונים על אתר, הייתי עונה להם, שישובו ויעשו מהם מעשר עני, והכל שב על מקומו. עד שנשאלתי ע"י אברך אחד, שאירע לו שעשה מ"ש על ירקות שחייבים ודאי במעשר עני והיו הירקות ההם טבל ודאי, ואכלם. ועכשיו נפשו בשאלתו, האם היה כאוכל טבלים ח"ו או שיש צד היתר כל שהוא בזה. והנה עלה בדעתי לומר שיש צד היתר בזה, שהנה לעיל בה"ד הבאנו את דברי הר"מ שהיכא שנתערבו פירות שניה בשלישית מחצה על מחצה יש להפריש את המעשר החמור שבין השנים והוא מע"ש, אך מ"ע אין צריך כלל להפריש (עיי"ש בהערה 13), ובטעם הדברים כתב המהרי"ק, וז"ל: והא נמי להא דמיא דודאי אינו מחויב בשעת הפרשה לפרש ולברר שזה לעני וזה לשני, וכיון שנסתלק דין טבל, אלא שאנו מסופקים מעשר זה מה יעשה בו מוטב לעשותו חול ולא קדש עכ"ל. וכך הבין הראב"ד ברמב"ם כאשר הקשה ולמה לא יפריש מעשר עני שהרי הוא טובל. ובע"כ שלמד בר"מ שאינו מפריש אלא שני. וא"כ גם בנידו"ד שטעה ואמר מעשר שני, י"ל כיון שמעשר הוציא מכאן, כבר אינו טבל, וזה שאמר שזה יהיה מעשר שני, אין בכך כלום. ואמנם היה אפשר לומר כדברינו, רק אם נאמר בהרמב"ם שמפריש מלכתחילה מעשר שני, ומוכח א"כ שגם אם קרא לחצי שהוא מ"ע, שיהיה מעשר עני חלה ההפרשה. אך

בדווקא כתב שמעשר בסתם מוכח לכאורה שלא הסכים למה שנראה בפשטות לשון הר"מ שמפריש בשעת הפרשה מע"ש. ובחפשי מצאתי מכתב ממרן בעל החזו"א (הובא בדרך אמונה ח"ג עמ' 776) שכתב, אין ספק שהמפריש בשנה השלישית ואמר עשרה מעשר שני שמעשר שני לא חל, ומעשר עני לא אמר. ובהמשך כתב שכצ"ל בהכרח בפ"י הר"מ, שהתנה אם צריך מע"ש ואם צריך מ"ע שהרי דבריו מהמשנה וכו'. והביא שם את המהרי"ק שכתב להליץ על הרמב"ם שצריך להפריש סתם, וזה כפי שכתבנו לעיל בדעת המהרי"ק. [ומ"מ זה לא כמו שכתב בספרו והוב"ד לעיל הערה 12 שבע"כ המהרי"ק גם התכוין שצריך להתנות. אלא צ"ל שאומר סתם מעשר]. ומ"מ דעת מרן החזו"א שבכה"ג נשארין הפירות בטבלן. ובודאי שכך צריך לנהוג הלכה למעשה.

בהמשך הביא את התוספתא בתרומות פ"ד ה"א, נתכין לומר מע"ש ואמר מ"ע. מ"ע ואמר מע"ש לא אמר כלום. (הגירסא אצלנו "ראשון" והגר"א הגיה שם שני עיי"ש. ועיי"ש במנח"ב שכתב שהטעם הוא שלא כיון למה שהוציא בפיו). ותמה שם, שאם במקרה של הרמב"ם שאמר מע"ש במקום מ"ע חלה ההפרשה, ק"ו צריך להיות במקרה של התוספתא, ושוב הביא גירסא אחרת בתוספתא, נתכין לומר מע"ש ואמר מ"ע לא אמר כלום, מעשר עני ואמר מעשר שני דבריו קיימין. ובהכרח שהכוונה דבריו קיימין לא שחל מע"ש שהרי זה שנת מ"ע, אלא דבריו קיימין דהיינו שהפרשתו קיימת ומ"מ חל מ"ע, כיון שמ"ע נכנס בלשון של מע"ש, אך מע"ש לא נכנס בלשון של מ"ע. וכן נראה שנשאר במסקנא לתלות ספק זה במחלוקת הרמב"ם והראב"ד. ומ"מ כל עיקר סמיכתו על הר"מ הוא עפ"י מה שהבין בדעת המהרי"ק, וב"ה שזכינו היום להדפסת המהרי"ק ונראה מפורש שלא קרא שם כלל,

ורק אח"כ עשה מע"ש. ומ"מ לעצם הסברא אפשר והיא נכונה. אך מ"מ כיון שהמהרי"ק

תגובות

תגובה בדין חיוב תרו"מ בנענע - גליון מס' 2

הערה לנוסח הפרשת תרו"מ - גליון מס' 3

ב"ה כ"ז בתשרי התשנ"ז

לכבוד

הרה"ג ש. ז. רווח שליט"א

רב המושב בית עזיאל

ויו"ר המכון למצוות התלויות בארץ

ר.מ. נ

אחדשו"ט הריני להשתעשע בדב"ק. מאמרו של כת"ר בגדרי תבלין הפטורים מתרו"מ ובדין הנענע המובא בגליונכם מס' 2. וזה החלי בעזר צורי וגואלי.

א. למעשה כבר כתבתי בגליון המאמר ההערות כל אחת במקומה וכרצ"ב צילום מהם, ומ"מ ברצוני לציין שוב בדף זה קצור ותמצית ההערות כשהן מרוכזות ונראות לעין הקורא כולם כאחד. וכדלהלן: כת"ר כ' בעמוד 23, בד"ה והנה המדייק בלשון התוס'. וזל"ש: וי"ל שיש מיני תבלין הרבה, יש מהן דעיקרן לטעמא עבידי והנהו פטורין מן המעשר ויש מהן דחזו לאכילה בעינייהו כגון בצל וכיו"ב, פעמים שמתבלין בהם הקדרה. והנה ל' התוס' לכאורה מורה כך שתבלין שבעיקרון עומד לטיבול אף שפעמים יכול להיאכל בפנ"ע פטור כיון שעיקרו להטעים ורק היכא שרק פעמים מתבלין בו כגון בצל חייב בתרו"מ. עכ"ד. ולענ"ד זה פשוט ולמדו כן מהא דשבת (נדה ג.) שהזכיר כת"ר להלן. וכן נראה עיקר לדינא כד' התוס' כאן וכמו שאפרש להלן בס"ד.

לאור זה מ"ש כת"ר להלן ד"ה ואמנם ל' התוס' בנדה אינו מורה כן וכו', וא"כ פה כבר שינה תוס' את לשונו, וכ' שרק אם אינם ראויים כולן אלא רק לתת טעם אז פטורין וכו' וכלשון הזה כ' גם התוס' הרא"ש שם, וכן משמע מל' הר"ש בעוקצין וכו', ע"כ. לאחר הסל"ר לענ"ד אין שום הכרח מל' התוס'. מה שדייק כת"ר, דכוונתם יש לפרש כמ"ש התוס' ביומא הנ"ל, ואפשי פלוגתא לא מפשינן, ובפרט מתוס' לתוס' ולהעמידם בשנים מבעלי התוס' דפליגי, כשאפשר להעמידם בשיטה אחת, לא עבדינן. (וכן אפשר להעמיד ג"כ ד' התוס' רא"ש והר"ש), והעיקר דאזלינן בתר רובא, דבעיקרן לתבל פטור מתרו"מ אף דחזי בעינייהו. ובפרט מה שתמוה שכת"ר נשאר לבסוף בצ"ע על הראשונים הנ"ל כפי הבנתו בהם מסוגיא דשבת (ואף שבתחלה נסה ליישבם חזר שוב וסתר יישובו והדרא קושיא לדוכתה), א"כ אדרבא היא הנותנת שא"א לפרש בדעתם כפי שפירשם, כי לא ייתכן שנעלם מעיני ראשונים שום גמרא (כידוע, שרק לגבי אחרונים שיך "אישתמיטתי") וע"כ להתאים דבריהם אליבא דגמרא, אף שנצטרך להידחק בלשונם. שמוטב להידחק בלשון ולא בענין, ובמיוחד בד' התוס' ילמד סתום מן המפורש. ויתר ההערות הריהם כתובים על גליונות דפי המאמר הרצ"ב ולקצר באתי, והנלע"ד כתבתי, וצוי"מ וימ"ן אמן.

ב. דרך אגב הנני מוצא הזדמנות לבקש מכת"ר שיאיר עיני בענין דלהלן: בס' התורה והארץ (ח"א מעמוד 256) הובא מאמרו של הרה"ג ר' שמעון בירן זצ"ל הי"ד הרצ"ב, בו דן בעל המאמר אודות משפט הפתיחה המוזכר במס' דמאי (פ"ה, מ"ב), שאומר תחילה, "אחד ממאה שיש כאן הרי זה בצד זה חולין", ואחרי שהפריש התרו"ג, חוזר ואומר ממאה חולין שיש כאן הרי זה בצד זה מעשר,

ואח"כ אומר זה שעשיתי מעשר עשוי תרומת מעשר עליו. וכך נקטו הרמב"ם (תרומות פ"ג הכ"ד) ומרן בשו"ע (שלא סכ"ח) עיי"ש. והחזו"א זצ"ל (דמאי י"ב - ב בד"ה ויש) כתב, "ובפשוטו א"צ לומר שיהא חולין ואח"כ לקרות עליו שם, אלא אפשר לומר: יותר מא' ממאה תרומה, ובודאי יש כאן מה שיש ללמוד מזה, אבל מ"מ לא קבע התנא הדבר חובה על התורם" עכ"ל, ובעקבותיו שאר אחרונים בדורו ובדורנו שאימצו דבריו והלכו בעקבותיו להשמיט משפט הנ"ל.

והמחבר המנוח הביא שם (עמוד 253) שזו אכן בעיית הירושלמי שם, והביא ממפרשי הירושלמי שהסבירו כל אחד לפי דרכו בעיית הירושלמי ותירוצו. ושם בעמוד 256 הביא שיטת הניר (דמאי פ"ה ריש ה"ב עמ' קע"ט בירושלמי תבונה, והס' הנ"ל אמ"א ורצ"ב צילום דבריו מתוך ספר הנ"ל, כדי שעניו ישלטו בדב"ק). וזה מה שקשה לי, הניר פירש בתחלה בעיית הירושלמי באופן דאינו מפריש בפועל התרומה גדולה, אלא קורא שם ומשאירה ביחד עם האחד ממאה (המיועדת לתרו"ע), וכיון שכך קורא שם לתרו"ג ואינו מפריש בפועל. ע"כ שואל הירושלמי דהיכי מהני, הא הוי אין שייריה ניכרין, דהתרו"ג מעורבת עם השיירים (הוא הא' ממאה) וא"כ לא חלה התרומה, וע"ז השיב שחייב לומר תחלה שהא' ממאה יהיה חולין, או אז כשיקרא שם לתרו"ג, היא אינה חלה על המאית הנוספת שיש בצד רק על כלל הפירות בכרי ולכן שפיר נחשב ששייריה ניכרין, עכ"ד.

[הן אמנם אם הועתקו דברי הניר במלואם וכהוייתם כנ"ל, לא זכיתי להבין דבריו, דודאי דהתרו"ג מפרישים גם על האחד ממאה, והיכי מתרין "דאינה חלה על המאית הנוספת" שיש בצד רק על כלל הפירות ולגביהם "שייריה ניכרים", ואם כוונתו לומר דלא בעינן "שכל" שייריה יהיו נכרים ולכן דיינו שכלל הפירות שבכרי ניכרים בפ"ע (וזה ודאי חידוש וצ"ע בזה) א"כ ודקארי לה מאי קארי לה, הא גם בקושיא ידע זה ומאי מקשה. ויש עוד לדקדק בזה וצ"ב, וצ"ע] ואולם הרב המנוח כ' בהמשך שהניר חזר בו מפיו זה בירושלמי, וכ' שהירושלמי מיירי שמפריש בפועל התרו"ג ולא רק קריאת שם בלבד. וע"כ מסביר אחרת את הבעייה והתי' של הירושלמי, אך לפי העתקת לשונו משמע דרק בגלל הנקודה הזאת בלבד חזר בו מפירושו, ולא שחזר בו מהסברה של "שייריה ניכרין" [ובאמת שלפ"ז תמוה שהרב בירן זצ"ל התעלם לגמרי מד' הניר. במסקנתו כיעויין בעמוד 258 דאל"כ איך כ' דלפי כל מפרשי הירושלמי, בזה"ז אין שום בעיה עיי"ש, הא כאמור בעיית "שייריה ניכרין" שייך גם בזה"ז, שאין מפרישים בפועל התרו"ג ורק נוהגים לקרוא בשם בלבד, ואם הבין שהניר חזר בו לגמרי מסברתו זו הראשונה. לא משמע כן ממה שהעתיק בלשונו. וצ"ע].

איך שיהי' אם באמת ד' הניר בדין שייריה ניכרין נשאר למסקנה, הרי שמוכרחים לפ"ד לומר את הנוסח הפתיחה, "שהאחד ממאה יהיה חולין" כדי להינצל מבעי' זו. א"כ צ"ע על החזו"א הנ"ל שכ' שלא קבע התנא הדבר לחובה נוסח זה, והשמיטו לגמרי להלכה ולמעשה, וכן נהגו בעקבותיו אחרוני זמננו בנוסח הפרשת תרו"מ. ולשיטת הניר הא לא חלה התרומה משום שאין שייריה ניכרים, ונמצא שנתנו מכשול ח"ו לכלל ישראל בהשמטה זו, (שוב ראיתי מאמרו המקיף של כתר בנידון זה וישר חיליה על ההיקף הגדול, ואכן מסקנת כתר"ר שהעיקר שלא להשמיט כד' הרמב"ם ומרן וגדולי האחרונים, אך גם כתר"ר לא הביא כלל את שיטת הניר, להכריח ע"פ דבריו את מסקנתו), ואם שהחזו"א ראה ד' הניר ולי' לא סבירא לי' עכ"פ הי' לו להביאם ולדחותם. ואם לא ראה אותם, א"כ ודאי שלמעשה צריך לחוש להם (בפרט אם הוא ראשון שעל כגון דא נאמר אילו ראו האחרונים את דבריו היו חוזרים בהם). סוף דבר, נפלאה דעת ממני נשגבה לא אוכל לה. ע"כ בנא ובקשה אם תוכלו להשיג הספר הנ"ל לעיין בשורשם (או לפרשם לי כמות שהם) ואם אפשר לשלוח לי צילום מדב"ק, אם תשיגו ס' הנ"ל, אודה לכם במאד מאד. וכאן עמד קנה במקומו.

הצב"י סעדי' אריבי ס"ט
רב שכונת נוה יהונתן
אשדוד

תשובת הרב שניאור ז. רווח

כ"ד חשוון

לכבוד

תשנ"ז

הרה"ג ר' סעדיה אריכי שליט"א

רב שכונת נוה יהונתן

אשדוד

השלום וברכה !

בראשית דברי אבקש מחילה גדולה מכת"ר על הזמן שהתמהמתי, להשיב לכת"ר על הדברים.

בטוחני שכת"ר יודע על ההתעסקות הגדולה והחשובה של המכון במעשר עני - דרכי הנתינה בפועל לחלקאים ולסיטונאים, ודבר זה לא השאיר מעיתותי רגע אחד פנוי. ובנוסף להנ"ל, ע"פ בקשת רבים אני בעה"ו מו"ל ספר על הלכות מ"ע וקיצור הלכות תרו"מ. כך שהכל מנע ממני תשובה מהירה.

רק זאת אומר:

א. בענין מש"כ בשם ספר הניר. אציין בראש, שאת ספר הניר חיבר הגאון ר' מאיר מאירם מקאברין. שחי לפני יותר ממאה שנה בלבד. (כך שאינו מהראשונים כמו שכת"ר חשב). כבקשת כב' הנני שולח לו צילום מהספר. ובע"ה נ"ל שלאחר העיון ייושבו כל קושיותיו דמר בהבנת דבריו (ובפרט מה שחשבתם על דבריו דאמר "דאינה חלה על המאית הנוספת").

ולתמיהתו על מרן החזו"א זצ"ל. שלא הזכיר מפוסקים אלה, אוסיף גם אנכי מה שכתבתי בעניי במאמרי הנ"ל בשם הגר"א ועוד, להכריח לומר את ההקדמה של "אחד ממאה יהיה חולין" וכבר הערתי ע"ז שם.

ובודאי שלדידן אין כל ספק שיש לומר נוסח זה, וב"ה המכון הו"ל נוסח הפרשה מיוחד ע"פ שיטת מרן השו"ע זיע"א, שנמכר וחולק כבר בלמעלה מ- 10.000 עותקים ותחזור העטרה ליושנה.

ב. אודות שאלת כת"ר על הנענע. אמת אומר שקשה לי מאד לסטות לעיין בכל הסוגיא ההיא מחדש, ולכן אומר לכת"ר רק את הדברים הבאים:

כב' בדבריו השיג על שנים, האחד, במו"מ ההלכתי שכתבנו האם תבלין שעיקרו לתיבול אך מ"מ נאכל כמות שהוא, חייב או אינו חייב במעשרות. השני, לגוף השאלה אודות הנענע.

ואענה על אחרון ראשון כיון שהוא העיקר להלכה בנידון הנענע:

1. שהנה כת"ר סיים בפשיטות שלא צריך לעשר כלל מהנענע. **ולמרבה** הרוצה לחוש וכו' ולעשר הנענע תע"ב, אבל חלילה לברך על הפרשה וכו'.

וע"ז אומר אני העני. שהרי כבר כתבתי שם שכל הדיון בדין תבלין אינו נוגע לענין הנענע. שהרי עדות שלמות וטובות אוכלות אותו ממש, ואף לא שמעו מעולם שנענע שמים בתה. ומה שכב' שאל מאברכים מעדות הפרסים, ואמרו לו שהיום מחשש תולעים לא אוכלים, הרי אין זה קשור כלל

לנידוד שזה סיבה צדדית שאינה תלויה בדבר. וכי כל אותם שלמים וטובים שאינם אוכלים את עלי החסה, לא יעשרוהו כיון ש"אינו ראוי למאכל אדם"? והרי התורה הקפידה על מאכל אדם. ונענע ראוי מאד למאכל אדם, ובפועל הם אוכלים ממנו כל אותם עדות. וגם היום אלה שלצערי אינם חוששים לאיסור החמור של תולעים ממשכים לאכול. וזה מראה שראיתי. וא"כ משום שעדתינו עדת המרוקאים לא אוכלים את זה, משו"ז נאמר שאינו אלא לטעם? הרי זה תימה של ממש לומר כך, ולכן ללא כל הדיון של תבלין, הנענע הרי הוא אוכל, ובפועל אוכלים אותו וחייב במעשר. והאוכלו שלא במעשר חוששני לו מאיסור טבל.

ואמנם לאותם שנוהגים רק לשימו בתה, וחוששים לעשר בלא ברכה יש להם צד כדבריהם [ואפי' שאחרים אוכלים ודו"ק בזה ואכמ"ל]. **אבל לאכול בלא מעשר חלילה.** וגם הרב עוטה אור סמך רק משום הנ"ל שהם רק שמו בתה ומעט מן המעט אוכלים מתוך עדת המרוקאים. אך אחר שאנו יודעים שקהילות פרס, אפגניסטן ועוד אוכלים את זה ממש, וודאי שצריך לעשר את זה. ואם לאו הוי כאוכל טבלים.

2. מה שכתב כב' כיד ה' הטובה עליו שדעת הראשונים והר"מ שווה היא, ולכו"ע היכא שעיקרו לתיכול פטור מתרו"מ אפי' שראוי פעמים לאוכלו בעינו. וכת"ר הקשה עלי כמה קושיות, ומחמת הדברים הסובבים אכתוב בקיצור:

הנה מש"כ שגם את התוס' בנדה צריך לבארו, כמו התוס' ביומא שכל שעיקרן לטעמא פטור אפי' שראוי לאוכלו בפנ"ע. ומשום דאפוי פלוגתא לא מפשינן. עכ"ד. פלא הדברים בעיני, שתוס' מדגיש דאין ראויין **אלא** לטעמא וכיצד אפשר לומר ש"אלא" לאו דוקא, וה"ה לעיקרן. וגבי בצלים ושומים, לא מצאתי כל מחלוקת במציאות בין התוספות מה שכת"ר ציין. ובכולם תוס' לומד שפעמים שמתבלין בהן ובד"כ אוכלן. וגם בתוס' בנדה זה הפי', ודו"ק. אך מ"מ לענין שאר תבלין, התוס' ביומא כתב, **עיקרן** לטעמן ובנדה כתב, **אלא** לטעמא, וזהו שינוי לשון ברור! שיש בו נ"מ לדינא. ומה שכב' חושש לעשות מחלוקת בתוס', אה"נ היכא שאפשר בקלות לבארם מה טוב. אך כגון הכא שתוס' שינה ממש בלשונו, ונראין הדברים באופן הברור ביותר כשתי דיעות. (בפרט שזה תוס' בשתי מסכתות שונות, כידוע).

ואדרבה, פעמים שמשום חששות וקושיות מוצאים ישובים חדשים או שאין להם כל מקור. וכמו שראיתי לכת"ר שכתב הערה על הדף, אודות מה שהקשנו על התוס' ביומא, שהרחיק להקשות מרש"י בעירובין, ולא הביא מגמ' מפורשות שתבלין חייב בתרומה. וכת"ר כתב ע"ז שאפשר לחלק שבכל המקומות שהוזכר תבלין, הוזכר תרומה, ואולי יש לחלק שחייבו בתרומה החמורה, והקלו במעשר. עכ"ד. ולא מצאתי לזה כל מקור אלא מצאתי כללים הפוכים בזה וד"ל.

3. וביותר קשה לי, שלא התייחס כת"ר למה שכתבנו שם בשם התוס' אודות החילוק בין פלפלין לגרגיר, ששם מפורש בתוס', לגבי גרגיר, **שאפי' שחזי בעיניהו, אפי' שאין דרך לאוכלו אלא אך ורק ע"י תבלין חייב בתרו"מ** (ואפי' שמצריך תיקון קצת). ורק היכא שלא ראוי כלל בעינו, גם אם יתקנם וכגון הפלפלין פטורין מן המעשר. ואלו דברים מפורשים שכת"ר לא התייחס להם כלל.

4. מש"כ כב' שנשארתי בצ"ע על הראשונים מדין [שבת]. אינו כך, אלא שבדעת הראשונים כתבתי מפורש ולא חזרתי מזה. כדעת רש"י בנדה שם. והפי' כך: שחזי בעיניה פירושו ממש בעיניה, או אפי' ע"י תיקון קצת, משא"כ [שבת] שהוא זקוק לכמך ע"מ שיהיה ראוי בעינו. וממילא אינו נקרא חזי בעיניה. רק היות ולאחר העירבוב בכותח הוא העיקר, אומר רש"י שהוא כאוכל ממש וחייב בתרו"מ. אך היכא שלקדרה הוא עומד, אינו אלא כתבלין, כיון שאינו ראוי בעינו ואינו אלא תבלין ופטור. ולא חזרתי מזה. אלא כתבתי שדעת הרמב"ם אינה כך, שכתב מפורש שהשבת נאכל

כמות

שהוא חי כשאר ירקות השדה בלי שיבושל כלל. וזה הפוך ממש מדברי רש"י. והדברים קשים אמנם, שא"כ נחלקו במציאות, אך הדברים מפורשים וא"א לומר כל חידוש אחר שלא נכנס בדבריהם. ומה שכב' כתב להסביר שם בר"מ איני מבינו, שהרי הדגיש הר"מ כשאר ירקות השדה ודו"ק.

ולכן מסקנתי היא בעה"ו איתנה:

בתוס' מצינו כמה דיעות. וזה ברור. ובפרט מהתוס' אודות גרגיר שכתב מפורש שהיכא שחזו בעיניהו אפי' שאין דרך לאוכלו אלא ע"י תבלין חייב במעשר. ודעת הר"מ נראה מפורש לא כך. וכמש"כ ששבת כשאר ירקות השדה, ומ"מ אם סתמו לקדרה פטור. ואוסף לומר לכבודו. שדעת הגאון הר"ח קניבסקי שליט"א שלכו"ע אם נאכל אפי' קצת בפנ"ע אפי' שעיקרו לתיבול חייב בתרומות ומעשרות עם ברכה. וכששאלתיו מהר"מ הנ"ל מדוע הוא לא חושש לדעתו ועכ"פ משום סב"ל יפריש בלא ברכה. **ענה לי במכתב מחודש חשון תשנ"ו שדעת הגמ' וכ"ה ברמב"ם, שאילו היה סתמא לקדרה וכו' אבל לא שבאמת כן עכ"ד.** וא"כ דעת הגאון הנ"ל שלכו"ע חייב בתרו"מ ואפי' להרמב"ם וזהו הפוך ממש מדברי כת"ר שלכו"ע פטור לגמרי אפי' ממעשר בלא ברכה וזהו חידוש גדול.

וע"כ אסיים:

א. תבלין שעיקרו לתיבול אך נאכל בפנ"ע חייב בתרומות ומעשרות. ודעת הגר"ח קניבסקי שליט"א שאף יברך ע"ז. [ההיפך ממש מדברי כת"ר].

ב. בנענע נראה יותר ברור שלכו"ע חייב לעשר אפי' עם ברכה. ומ"מ ברכות אינן מעכבות. אך ח"ו לעשות כמסקנת כת"ר ולא לעשר כלל שחוששני לו מאוכל טבלים ח"ו.

בייקרא דאורייתא
שניאור ז. רווח
יו"ר המכון

חווה הלואה עבור מעשר עני

הסכם שנחתם בין:

ה"ה _____ הי"ו (להלן המלווה).

לבין:

גזבר עניים ה"ה יוסף כהן הי"ו ע"י מיופה כוחו
"המכון למצוות התלויות בארץ" (להלן הלווה).

הלווה מאשר את קבלת ההלוואה בסך 45 ש"ח,
 ומתחייב לפרוע את ההלוואה בתנאים שיקבעו להלן:

א. פירעון ההלוואה יהיה מפירות "מעשר עני".

ב. המלווה מתחייב שיתן באופן קבוע את מעשר העני שיהיה ברשותו מהיבול של שנת מעשר עני הנוכחית, רק ללווה זה ולא לאחר, ודינו יהיה כ"מכירי עניים". (התחייבות זו לא תחול על שאר כספי צדקה).

ג. דיני הלואה זו, יהיו כמפורש בגמ' גיטין דף ל' וברמב"ם.

ד. הלווה יהיה רשאי, אם ירצה, לפרוע את החוב במזומן.

ה. אם לא יהיה למלווה יכול בכמות המתאימה לסכום הכסף הנ"ל, הרי הוא הפסיד את חובו.

ו. חווה זה יכנס לתוקף עם קבלת הכסף לידי הלווה או מיופה כוחו.

וכאנו על החתום:

בתאריך _____ תשנ"ז

 הלווה

 המלווה